د لوی مخلص د کلام
لغوي زېرمه

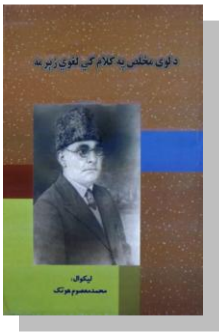

لیکوال
محمد معصوم هوتک

۲۰۱۰ع

Ketabton.com
www.hotakonline.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص څوک وو؟[1]

اروابناد حاجي ولي محمد خان مخلص (۱۲۵۹ - ۱۳۲۱ش)[2] د سلطان محمد خان کاکړ زوی او د کندهار ډېر مشهور ادبي شخصیت تېر سوی دئ. د ده انتقادي او اصلاحي اشعار او پر ځنګ ئي د ده ظرافت هغه څه ول، چي د ده نوم ئي خپلو معاصرینو ادیبانو او شاعرانو او دغه راز خپل اولس ته ورپېژندلی وو. اروابناد لوی مخلص د هغه ادبي خوځښت خورا پیاوړی ملګری وو چي په کندهار کي د پښتو ادبي انجمن تر جوړېدو دمخه او وروسته په دغه تاریخي علمي او ادبي حوزه کي خپور کښلی وو.

لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي (۱۲۸۹ - ۱۳۶۳ش) د ده په باب کښلي دي: "مخلص زموږ د ادبي مرکي روڼ څراغ او په کندهار کي د نوي فکر او تجدد پر آسمان ځلاند ستوری ؤ. دا سړی زما د ځلوښتو کالو خواخوږی اشنای او په ادبي حرکت او ژبني فعالیت کي تکړه ملګری ؤ[3]". اروابناد قیام الدین خادم (۱۳۲۵ - ۱۳۵۸ش) چي د دغه ادبي خوځښت پر وخت په کندهار کي اوسېد او په دغه خوځښت کي شامل سړی وو، د اروابناد لوی مخلص په باب کښلي دي:

---

(1) دا رساله ما په ۱۹۹۷ع کال کښلي ده خو دیارلس کاله وروسته مي بیاوکتله او ځیني زیاتوني مي پکښې راوستلي (هوتک).

(2) د ده د زېږېدلو او مړیني نېټي زموږ په معاصرو تذکرو او کتابو کي د یوه کال توپیر لري. په اوسني لیکوال (نوی چاپ - ۱۰۴۱مخ کي د علامه حبیبي د پښتو ادب لنډ تاریخ - ۲۲۵مخ په حواله ۱۲۷۰ ش کښل سوی دئ او زیاته کړې ئي ده چي دا نېټه د اوسني لیکوال په لومړي چاپ کي سهواً (۱۳۲۷ش) چاپ سوې ده. د "لوی مخلص کلیات" نومي مجموعې (۱۳۵۱ ش چاپ) د سریزي په (ج مخ) کي ئي دا نېټه ۱۲۵۹ش کښلي ده. د مړیني نېټه ئي هم په اوسني لیکوال کي "د ۱۳۲۱هـ کال د دلو د میاشتي پر ۲مه د جمعې په ورځ" لیکلې ده خو د "لوی مخلص کلیات" په (هـ مخ) کي بیا د ده وفات "د ۱۳۲۱ شمسي کال د شنبې په ورځ د د لوي په ۳ نېټه" بللی دئ. زماخیال ته داسي راځي چي لوی مخلص صاحب د ۱۳۲۱ش کال د دلوي پر دوهمه د جمعې په ورځ مړ سوی او په دا سبا ئې (د دلوي دریمه د شنبې ورځ) خاورو ته سپارل سوی دئ.

(3) د لوی مخلص کلیات - (و مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

"که څوک ګرځي ګرځي چي داسي يو سړی پيدا کړي چي د هغه دوستي او بغض د وطنيت او مليت په نقطه مبني وي نو ګومان کوم چي سترګی به شي نو آخر به ئي زړه په مخلص خوږ شي(4) ".

اروابناد عبدالقدوس نجيب (۱۳۰۲ - ۱۳۸۴ش) د لوی مخلص ادبي و هنري کمالونه داسي بيانوي:

"مرحوم مخلص خو زموږ د کندهار يو منلی شاعر ؤ چي شعر ئي پخوانی او سلاست ئي عوامو او خواصو منلی دئ. ده پخپلو احتماعي اشعارو کي د رشوت، خيانت، ظلم او نورو اجتماعي معائبو په کلکه غندنه کړې (ده)... عشقي اشعار ئي هومره له سوزه ډک دي چي په بې ميني زړو کي د ميني جذبه پيدا کوي او د مينو زړو د عشق اورلا تازه کوي، د طنز او ظرافت مقولې ئي چي پر اجتماعي اصلاحاتو بنا دي، تر اوسه پوري له زړو څخه نه دي محوه شوي او د صداقت او وطنخواهۍ صفت ئي په هر محفل کي کيږي، د موسيقۍ استادان ئي د موسيقيدانۍ د مهارت يادونه کوي او وايي اکثره اشعار ئي د موسيقۍ پر اوزانو برابر جوړ کړي دي...(5) ".

د لوی مخلص کليات د غلام محی الدين ايوبي په اهتمام او تصحيح په۱۳۵۱ش کال په کندهار کي د احمدشاه بابا د کتاب چاپولو موسسي له خوا چاپ سوي دي. د رباعياتو مجموعه ئي هم تر کليات دمخه په ۱۳۳۲ ش کال(6) د نومړي ايوبي په همت د کندهار مطبعي له خوا چاپ سوي ده.

---

(4) اوسني ليکوال: ۱۰۴۱مخ د ۱۳۱۷ کال د سالنامي په حواله.

(5) د لوی مخلص کليات: ی - ک مخونه

(6) دا نېټه د لوی مخلص په کليات کي ۱۳۳۳ش ده چي غالباًبه چاپي تېروتنه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوی مخلص زوی اروانباد عبدالرووف مخلص (۱۳۰۱ - ۱۳۴۲ش) هم د پښتو ژبي نقاد شاعر وو. د ده په باب دي لوستونکي د اوسني ليکوال (۱۰۴۵مخ - نوی چاپ) وګوري.

د اروانباد عبدالرووف مخلص دري زامن پاته سوي دي.

د لوی مخلص د شعر او هنر په باب تاسي په تېرو کرښو کي د ده د عصر د پوهانو لنډ نظر ولووست چي زما د همدې کوچنوټي رسالې په پاڼو کي ئې همدومره يادونه ځايېږي. د لوی مخلص شعر له هنري لحاظه د لوړي درجې شعر نه دئ. ده شعر د ټولني د اصلاح له پاره وايه. د ده په اشعارو کي تر اندازې زياتي لغوي زېرمي زه دي ته اړ کړم چي دغه قاموس ډوله رساله وکاږم. په دې کي مي دوه مقصده دي يو خو به د مخلص مرحوم د کلام په پوهېدنه کي له لوستونکو سره مرسته وکړي، بل به د لغاتو دغه زېرمه د پښتو لوی قاموس ته لار ومومي او تر ثبت وروسته به ئې ګوندي د رواج له پاره هڅه وسي. مخلص دا ټوله زېرمه د اولس له ژبي رااخيستي ده. له ځانه ئې د لغاتوماشين نه وو جوړ کړی. ما که ښايي په دې حاضره رساله کي ځيني مثالونه مکرر راوړي وي، درانه لوستونکي به مي معذور وګڼي ځکه د هر يوه مورد سره بېل دئ.

هيله ده د دې کوچنوټي رسالې په کښلو سره مي هغه مرحوم ته د خپل اخلاص او درناوی څرګندونه کړې او د پښتو ژبي کوچنوټی خدمت کړی وي.

محمد معصوم هوتک
۲۳ اکتوبر ۱۹۹۷ع
تورنټو - کاناډا

(c) ketabton.com: The Digital Library

{الف}

آش:

آش يو راز خواړه دي. له اخبنلو اوړو څخه نري نري تارونه په چاړه جوړ کړي بيا ئې نو په اوبو کي وايشوي چي پاخه سول له مستو يا کروتو سره ئې ګډ کړي دپاسه باندي وچه نعنا يا شينشوبی ودوړوي او په کاچوغه ئې خوري. جوړ کړی وچ آش په دوکانو کي هم خرڅېږي. آش په هوسانه کتغ کي راځي او د اشرافو خورک دئ چي پښتنو ته د نورو اقوامو له خوا راغلی دئ.

ترښه زوی جار کړه روپی، قورمې و آش
په بدی کي ئې بيا وژنه پر خشخاش
د ابا برستن به خرڅ وي پر بازار
چي اولاد د چا اخته سي په پلاش
(۱۷۳مخ)

آش بله معنا هم لري. د پسه يا اوزګړي پوستونه په اشخارو کي خيشتوي او وروسته ئې په مخصوصو تيغو سره له وړيو څخه پاکوي. له دغو پوستو څخه تر آش کولو وروسته څرمني جوړېږي. په کندهار کي د پسه او اوزګړو له پوست څخه جوړو سوو څرمنو ته (ساخت) وايي. له (ساخت) څخه په بوټونو کي کار اخيستل کېږي، سراجان د آس قيضي او تسمې او صحافان د کتابو د وقائې بېخونه هم ځني جوړوي.

ارتاو:

(د لومړي توري په زور)

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو شی په زور (تاو ، قوت) سره غورځول. ځان له لوړه ځایه په قوت سره رااچول.

غم پر څه خورې د دنیا په کم و بېش
"مخلص" شکر کړه بېدای سې کا درویش
او که نه له لوړه غره کړه ځان ارتاو
که راضي نه ئې د لوی بادار په ویش
(۱۷۴مخ)

اربړی:
د خولې د خوند خرابېدل چي له ډېر خورک یا د معدې د خرابېدو له اسیته پېښېږي. څوک چي تر اندازې زیات خواړه وخوري. سهار ئې د خولې خوند خراپ، تېغ ئې بد او کله کله د نس ناسته هم ورته پېښېږي. دغه حالت ته "اربړی بدېدل" وايي. اربړی د خولې له لارې د معدې د باد خارجولو (تېغ) ته هم ویل کېږي. د اربړي بدېدلو علاج په فاقه (لوږه) سره کېدلای سي. په محلي علاج کي ورته د سپېرکۍ شومه وباسي او یوه ډکه پیاله سهار په نهاره په وچښي. په کندهار کي د "اربړي بدېدلو" ته (خوابدي) هم وايي. "د پلاني نن سهار خوابدي سوي وه، څو واره ئې خوا وگرزېدله، رنگ ئې تک ژړ اوښتی وو. کوروالا ئې د سپېرکۍ شومه ورواېستله او په وئې چښله. اوس ئې لږ څه رنگ ځای ته راغلی دئ". مخلص وايي.

ببېل دي نه کړه ښه او بد لمر و اوریځ
پر سر گرزوي درست عمر د نس برخ
یا په ډېر خواړه د شپې دي اربړی بد
یا له لوږې ئې ناتوانه تولهورځ
(۱۴۲مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارهټ:
په مځکه کي لوی څاه، چي قطر ئې شپږ اووه متره وي، وکيني او د څرخ په واسطه په مخصوصو سلواغو باندي اوبه ځني راباسي او پر مځکه ئې لګوي. له ارهټ څخه اوس د واټرپمپ په واسطه اوبه راباسي.
د ډيورنډخط د هاخوا پښتانه ارهټ ته (باوړۍ) وايي چي غالباً به هندي کلمه وي. د افغانانو د وروستي مهاجرت په ترځ کي د "باوړۍ" لغت د خط په دې خوا کي هم عام سوی دئ. لوی مخلص ويلي دي:

چي دي نس مردار رشوت ته کړ ارهټ
پکښې ځای دي خپل پردي کړه ګډوډ
نو له کوم لوري بې باسې ريشخندي
چي د سپي په څېر دي تبر کړ دا کلک هډ
(۱۵۳مخ)

په کلاسيک ادب کي ارهټ د "ارهټ" په شکل راغلی دئ. ميرزا خان انصاري وايي:

د وحدت په ځان له ځان سره بازي ده
د کثرت نوم ئې ارهټ کړ يا ګرداب شو
(ديوان - ۹۷ - مخ د ۱۳۵۴ش کال چاپ، کابل)

اړي:
مجبوريت، احتياج.

لوی مخلص وايي:
پر هر چا باندي کوم وخت ورځي اړي
بېوزلي څه پېغور نه ده د سړي
له هغه ليري کوه ځان په ژوندون

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوک چي خپل او پردی ګډ سره لړي
(۲۰۸مخ)

اړی :
مجبوريت، محتاجي.

لوی مخلص د "اړی" لغت داسي راوړی دئ:
په سړو پسي نن ګرزو له اړی
کي کالي وي د ختما او د وړی
سر په کار لرو چي ډک وي د مغزو
نه ترلي پر کوم تش کډو بګړی
(۲۰۹مخ)

ازانګه:
په نورو لهجو کي ئې (انګازه) بولي. انعکاس، آواز.

لوی مخلص راته وايي:
که ملګری سوې د بد سړي يو ګام
ته به هم سي د هغه په خوی بدنام
چي له لوړي سي پر مځکه را ارتاو
که مات نه سي ازانګه خوځي د جام
(۱۹۲مخ)

آش آش:
د کندهار پښتانه حيواناتو او مرغانو ته په بېلابېلو حالاتو کي مختلف کلمات کاروي. د مثال په توګه، د دې له پاره چي حيوانات سم پر لار حرکت ته ادامه ورکړي، مختلف اوازونه ورته استعمالوي د (اش اش

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمات خرو ته د تگ په وخت کي ویل کېږي. که وغواړي چي خر دي ودرېږي، (ایش) ورته ویل کېږي. اسانو ته د تگ له پاره (چو) او د درېدو له پاره (باش) یا یو بل راز اوازونه ویل کېږي. غوایانو ته د تگ له پاره (آو) وایي. اوښانو ته د چو کېدلو له پاره (ایخ ایخ) ویل کېږي.

لوی مخلص وایي:
نفس اخته کړو د دنیا په کش و پش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږد غوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
څو مچک په پسي نه وي یا اش اش
(۱۷۳مخ)

وایي چي په کندهار کي د کهندل خان د واکمنۍ قاضي القضات قاضي غلام به پر حیواناتو باندي د ظلم کولو بازخواست هم کاوه. په دغه وخت کي به خلکو خرو ته په ټوکو کي ویل "اشه اشه، قاضي غلام غوندي غاور لري".
انگېرل:
په پارسي (پنداشتن)، گڼل.

لوی مخلص وایي:
ټول به انگېرو له ځانه چي را پېښ سوه هغه پېښ
بد مو خوښ کړه نو که څه هم ښه کارونه نه دي لږ
(۳۳مخ)

اوریز:
بیت الخلاء، د حاجت رفع کولو ځای، مکان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
يو غريب ته کوم ظالم ګډ وو په ريز
نه سو کړای هغه محتاج څني پرهېز
ما ويل دا هم ده هسي ناکامي
لکه څوک ناستي ته اړ وي د اوريز
(۱۲۷مخ)

په پورته رباعي کي "ناکامي" د ناچارۍ په معنا راغلې ده.

اووز:
څو ، څونه، څومره.

لوی مخلص وايي:
نن د هيچا پر زړه نسته دومـره سوز
چي راوکاږي د بل له پښـي څه زوز
هر سړی وينم د ځان په وير اخته
خپله کوټه لويوي چي دا ئې اووز
(۱۲۸مخ)

دا لغت اوس د کندهار پښتنو له محاورې څخه ايستلی دئ او اوسني ځوانان ئې حتی په معنی هم نه پوهېږي. ډاکټر عبدالرازق پالوال ئې په خپلو ليکنو کي کارولی.

اوزګړی:
د بُزې (وزې) نر ته ويل کېږي. د تلفظ په وخت کي درې ځپې وي او فشار ئې پر دوهمه ځپه (ګاف) باندي راځي. دا لغت په نورو لهجو کي نسته او که وي هم فشار ئې پر وروستۍ ځپه اچوي. لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ببلوي وينبه دنيا چندڼ او غز
خرخ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئي کالي
په لکو غوټو کي کم نه سي يو ګز
(۱۲۲مخ)

اوژغوني:
د اوزګړو او بُزو ورېښتانو ته ويل کېږي. د پسه او اوښانو ورېښتان وړی دي. وړی، تر اوژغونو پستې او نرمي او په بيه هم ارزاني وي. زيړو وړيو ته هم اوژغوني ويل کېږي. د وړيو کمبله د اوژغونو تر تغر ډېره ارزښتناکه وي. مخلص وايي:

لنډ برستن به ستا له مخه اوږدوي په کشېدو
د کمبلي پر ځای درکړي د اوژغونو زيړ تغر
(۲۸مخ)

اوږدغوږی:
د خره له پاره بل نوم دئ. غالباً به د پارسي (درازګوش) ژباړه وي.
لوی مخلص په همدې معنا باندي داسي راوړی دئ:

نفس اخته کړو د دنيا په کش و پش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږدغوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
څو مچک پــــه پسې نه وي يا اش اش
(۱۷۳مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسار:
د اسانو خولې ته کيزه اچوي او عين دغه راز وسيله چي د خرو له پاره جوړه سوې وي، (اوسار) نومېږي. لوی مخلص وايي:

د اصيل په خدمت تېر سه تر نفس
خير نسته په پالنه د ناکس
د سکانړ ځای ته به ونه رسي مُشه
کي د زرو کړې اوسار، کته اطلس
(۱۷۲مخ)

"مُشه" يو راز خره ته ويل کېږی.

اوستری:
وروستی، آخره.

لوی مخلص راته وايي:
چي اوستری ورځ ارمانجن يو ماوتا
لا ړومبی ښه دئ چي ځان پوه کړو په دا
(۴مخ) - (۱۷۳مخ)

د کندهار پښتانه وايي: "اوستری ورځ نامرده ده".

اومړی:
ناغښتی تار، هغه تار چي غښتل سوی نه وي، سُست تار، اوم سپينسی، اوم تار.

د لوی مخلص په کلام کي لولو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اومړی تار مي غښتی چي پـه وګنډم پرهار
رقيب راغی هم تار هم ئي پرهار کړ ګډ و وډ
(۲۵مخ)

اېغ:
سمدم، وچ کلک، شخ

د قبر مړی په لحد کي "اېغ" پروت وي.

دا لغت لوی مخلص داسي راوړی دئ:

که غريب د ناچارۍ سي درته اېغ
په منت سره ئي مه وهه په تېغ
ثورېنګي کي دي کوم توک وي د ډوډۍ
چي نه کړې له هيچا څخه دريغ
(۱۷۹مخ)

{ب}

بابک:
د جوړښت له مخي د(بابا) تصغيري شکل دئ. خو په اصطلاح کي د (پلار) په معناډېر کارېږي.

"مخلص" بولم دا ګناه
د ادي و د بابک
(۵۰ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار د نجونو په لوبو کي يوه لوبه "اژاتور" يا "اشاتور" نومېږي.
دوې نجوني يو بل ته لاسونه سره ورکوي، په څرخ کښېوزي او مخصوصي بدلي وايي چي يوه برخه ئې داسي ده:

آبابکه پلاره! ولاکه مي واده کې، چي ډول د ادم خان نه وي، سورنا د فتح خان نه وي، اواري سرې غالۍ نه وي، پر ناستي مسلۍ نه وي،...

اوس به تر باغ واورم، غونچه گلان به راورم، يو به و لالي ته کم، يو به و تندي ته کم، تور مي پېکی دئ، شين خال مي زمری دئ،...

آبي بي ايمنې، په واله کي لمبېدې، موسی خان درباندي راغی، په جوپون کي پټېدې، جوپون پرې پرې، جانان ته خولگۍ ورکه سبا وخت دئ د مېلې، ...

آبي بي لايکي، کميس دي ليکي ليکي، سبا به دي واده کي، زانگو به زنگوې، ټک ټک د دروازې، تاسي وگورئ چي خپل دئ که پردی دئ، جگ نری سرِی دئ، چټ کابُلی دئ...

باټ:
په درواغو سره د يو چا صفت کول، غرور، د سده وتل، خانتما.

لوی مخلص وايي:
زمانه کي ډېر مينده سي پـه ښه ساټ
خطا مه سه د هر ټگ اشنا په باټ
که دي څه درلود په شپه او ورځ درځي
چي څه نهويني تېرېږي به په تراټ
(۱۳۹مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو چا ته وائې: "ته ډېر غښتلی سړی ئې، د زمري په جنګ ورتللای سې، په سره انګار ګډېدلای سې،..." دی هم وباتېږي اور ته لاس وروړي، لاس ئې مکوټ سي. خلک ئې پر ساده ګی باندي وخاندي.

باتي:
لاپی (لافي)، شاپي.

په کندهار کي د "باتو" له پاره "وهل" فعل کارېږي خو اوس ځيني لهجې د "ويشتل" فعل ورسره راوړي. دواړه سم دي.

لوی مخلص ويلي دي:
هوښ کوه په ډېرو باتو د هر چا مه سه غلط
کار دئ ببل، خبري ببلي په دنيا مه سه غلط
(۴۳مخ)

باړ:
د توپک پرله پسي ټکان (ډزي)، شليک.

لوی مخلص وايي:
چي ننګ شرم دي له سترګو څخه ولاړ
دا منم کار به دي هيڅ نه سي اوجاړ
ولي کور ودانول د بل په مال
خلک بد ګڼي د خور ولور تر باړ
(۱۲۵مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

بټ:
تود او سوځنده دښت، کوره، داښ، د نخودو او نورو غلو دانو د بريانولو طشت.

لوی مخلص راته ويلي دي:
چي شپانه په ژمي دوبي غېلي نــه پيايي پر بټ
نه به غوښي نه غوړي وي نه شيدې نه نور نعمت
(۱۳مخ)

بج:
غټ، پلن، غورس لرګی، سوټی.

لوی مخلص مرحوم وايي:
له غښتلي سره مه لوبړه په لج
ئي کم واک څه پرسـوې د غاړي جج
ايړلا نه کوي هيڅ واری پر سړي
څو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴۱مخ)

بدپوز:
قهرجن، مغرور، بدګوزاره، عصبي.

لوی مخلص وايي:
ظالم تل سر په هوا ګرزي بدپوز
په مخ نښلي د هر چا لکه غالبوز
لوند بې ويني دی د شـرم په اوبو
پړسېدلی ژی اوبو نه راکړ راکوز

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۲۲مخ)

برځ:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زور).
د نس د خالیګاه پرده، جمع ئې (برځې) دي.

لوی مخلص وایي:
موړ به نه سي پرړینګي د چا د خدای پر پارغریب
څو ئې پرې نه کړې په ډېرو څنګ وهلو د نس برځ
(۲۰مخ)

بروځ:
بروځه، په پارسي ورته (اشنان) وایي.

لوی مخلص وایي:
چي په ژوند له تنه لیري نه سي خیره د دنیا
بیا بې پاک نکړې تر مرګه په صابون و په بروځ
(۲۰مخ)

عام نوم ئې "بروځه" دئ. دلته د قافیې اړتیا د پای (ه) ځني غورځولې ده. بروځه یو راز نبات دئ چي د کالیو په پرېمنځلو کي کار ځني اخیستل کېږي. پښتنانه مړي ته په بروځه غسل ورکوي.

بګ:
غټ، په ونه جګ، بالغ، دنګ.

لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

را په غاړه ده د غم تربور گلوي
یو د بل په مخ کي تیک لکه بگ
(۵۰ مخ)

بگړۍ:
دستار، عمامه (عربي). په کندهار کي بگړۍ ته (لنگوټه) هم وايي چي سمه نو مونه نه ده. نوري لهجې "پگړۍ" ورته وايي.

لوی مخلص وايي:
لو بگړۍ غښتي پايڅي
لڅ پړکی پــه ختو کلک
(۴۹ مخ)

په کندهار کي لو (لویه) بگړۍ تړل د پايلوچانو دود (رسم و رواج) وو. د ښار مهذبو خلکو خپل اولادونه نه پرېښوول چي بگړۍ تر ټاکلي اندازې لو بگړۍ وتړي. لو بگړۍ ته په کندهار کي "خَرَټه بگړۍ" هم وايي. يو محلي شاعر ويلي دي:

خرټه مي بگړۍ ده، په پښو مي دوبېلۍ ده، په غاړه مي سدرۍ ده، پر سر مي بلوخۍ ده.

په ټوله کندهار کي تر ما نسته دلاوره
يا زياته بزياتره

"دوبېلۍ" يو راز موچڼي ته ويل کېدله. "زياته بزايتره" د پايلوچانو تکيه کلام وو او له هري دوهمي يا دريمي خبري سره به يې تکراراوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوټي:
لرګي، د سونګ لرګي. په پارسي ئې "هیزم" بولي.

لوی مخلص وايي:
کور دي خواره مورد بوټو له نېستي
په زړوکو تودوي خپله تبې
ته دباندي لنډه غرو سره ورک
پر يوه کولک دي اينبې وي خولې
(۲۱۱ مخ)

په کندهار کي يوازي د سونګ لرګو ته (بوټي) وايي.

بوچ:
هغه څوک چي پزه ئې پيټه وي. په پارسي ورته (بينی پچق) وايي.

لوی مخلص داسي ويلي دي:
شپه او ورځ چي په ګناه تېروي سوچ
بيا هوا که د جنت کړي خيال دي پوچ
د چړي نوم به ئې نه اخيست په ژوند
که لږ شرم وای په سترګو کي د بوچ
(۱۴۳مخ)

په دي څلوريځه کي "پزپري کړي که شرم درلودای، د چړي نوم بې نه اخيستئ" متل ته اشاره ده.

بوڅ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانان د ژړا او غم په وخت کي شونډي بوڅي نیسي. "بوڅ" هغه چا ته ویل کېږي چي له غم یا خپگان له اسیته ئې شونډي بوڅي نیولي وي او خوابدی ناست وي.

لوی مخلص وایي:
خوشي ناست ئې په ډېر غم و ارمان بوڅ
ته یوازي نه ئې هسي حیران بوڅ
پورته کښېنه و بد لري ژوندون
له تاوده ساړه ئې ټوله جهان بوڅ
(۱۴۵مخ)

بوده:
بارورونکی حیوان (څاروی).

لوی مخلص وایي:
ری دا وهم چي زوی دي زما لوی سي ببېږون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
(۷۴مخ)

بوړ:
(په اوږده واو).
اوبزنه غورمه (قورمه).

په هندوستان او پاکستان کي "بوړ" د غورمي په شان تریخ کتغ ته وایي چي د لعاب برخه ئې اوبزنه او نری وي.

لوی مخلص راته ویلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا تو ورځو بوړ پروت دئ سم د لاسې تودوي
ځوک چې وخوري و روغتیا ته ئې عاجزه وي ډاکتر
(۲۷مخ) - (۱۲۴مخ)

بوز:
(په اوږده واو)آس

کټ سامبال چي هـــديرې ته مو پر وړي
زمورږ په سر کي خيال د سکاڼ دئ يا د بوز
(۳۳مخ)
بوزکی:
د غالبوزو (مچيو) آواز. مجازاً د (خبنمېدلو) په معناکاريږي.

لوی مخلص وايي:
بدنيتي مسلک وطن کي سو آغاز
چي يو بل ته په بوزکي يو لکه تاز
که پخپله سو په کور کي سره جوړ
زما و ستا تر مېانځ به څه وکړي غماز
(۱۲۷مخ)

بوږ:
په (لس زره پښتو لغتونه) قاموس کي ئې "بوږ" ته کښلي دي: "آواز درشت".

لوی مخلص وايي:
مکرہ ستونی د هيچا په وينا بوږ
هسي هم مه سه چي خوري دي لکه خوږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټینگوه د زړه په غوږ کي دا وینا
گوره سم سړي ته سم، کاږه ته کوږ
(۱۲۸مخ)

بوڼ:
ورو ږغ، د مچ زون زونگ. په پارسي ئې (طنین) بولي (وگ: لس زره پښتو لغتونه).

مخلص وایي:
بي له خپل کاره بډای پر نور څه کوڼ
نه په لوړ آواز خبرېږي نه په بوڼ
که بي هیلي سلام ورکړې لا به دی
شا در گرزوي له قهره لکه شکوڼ
(۱۹۷مخ)

بېډَوَن:
(د ډال او واو په زور).

په (لس زره پښتو لغتونه) کي ئې د غه لغت ته کښلي دي "غیر مهذب، ناتراش". ما هم دغي معنا ته په نزدې مفهوم سره اوربېدلی دئ. هغه څوک چي جسماً غټ خو د عقل له خوا پاته وي، خېله.

لوی مخلص وایي:
ری دا وهم چي زوی دي زما لوی سي بېډون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
(۷۴مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیورا:
ظلم، تعدا، بې انصافي، تېری.

په قاموسو کې د "بېوره" په شکل ثبت دئ. لوی مخلص ویلي دي:

نه دي مرگ دئ پر چا باندي نه دي تپ
د غوايي په خبر و هر دېوال ته دپ
که یو څوک درسره وکړي لږ بیورا
دا دي خیال دئ چي درست کور ئې کړئ در تپ
(۱۳۳مخ)

{پ}

پاج:
یو ډول نازک نفیس سونډي یا وربښمین ټوکر دئ چي نارینه ئې د بگړۍ له پاره استعمالوي. د پاج جامې زما (هوتک) نه یادېږي خو بگړۍ ئې اوس لا هم په کندهار کي رواج لري.

لوی مخلص ویلي دي:
نه سوم پوه چي دا ځای د خندا دئ که ژړا
زه غمخور د میني نس ډوډۍ غواړي تن پاج
(۱۷مخ)

پانیات:
عبرت، پند اخیستل.

لوی مخلص وايي:
نه په غم سوم د ناموس نه د وطن

(c) ketabton.com: The Digital Library

"مخلص " خوښ په ارامي یم د خپل تن
راپاڅېږئ ورونو مخ مې کئ راتور
چي نور وکـــړي څه پانیات زما په کتن
(۱۹۷مخ)

پایخوړ:
پس مانده، پس خورده، پاته سوې برخه.

لوی مخلص وايي:
له لېوه سره د بل پر مال سوې جوړ
هسي نه چي د خپل موت په زور دي خوړ
د ګیدړ په خبر تل خوښ ئې په دا خال
چي له نورو سي در پاته کوم پایخوړ

پړ:
ملامت، مغلوب (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
کار د ژوند دي نه کړسم "مخلص " ناپوه
پای به پړ له دنیا تللی ئې عبث
(۱۷مخ)

پرچ:
له پزي څخه د ساه وتلو په وخت آواز، عطسه، پرچې.

په دې لاندي بیت کي لوی مخلص مجازاً د (تکبر) په معنا راوړی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم خواري ده هم د مینې په اورسون
راپسې لا د غماز د پزې پرچ
(۱۸مخ)

پسخند:
رخشند ، ریشخند ، ډرې.

لوی مخلص وايي:
سولې هسې د شیخۍ پــه لومه بند
چې ځان ښه ګڼې په بل وهې پسخند
خوشې کړې د نالیدلې خوب تعبیر
د خپل کار مآل چې نـه وي درڅرګند
(۱۴۹مخ)

پښ:
آهنګر.

لوی مخلص وايي:
نه به یوم لرو نه سپاره نه تبره توره چاړه
که پښ نه ټکوي اوسپنې د خپل مټ په قوت
(۱۴مخ)
که دې نه وي د بابا د میراث کرښ
په درانه سوټک ئې مومه لکه پښ
چې پر بل ئې نس تاوان که وي اصیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلا و گرزه پر هغه د بنگښ[7]
(۱۷۵مخ)

پلاش:
د قمار یو ډول دئ چي په ورقو (پتو) سره کېږي.

لوی مخلص ویلي دي:
تر ښه زوی جار کړه روپۍ قورمي و آش
په بدۍ کي ئې بیا وژنه پر خشخاش
د ابا بړستن به خرڅ وي پر بازار
چي اولاد د چا اخته سي په پلاش
(۱۷۳مخ)

پلمه:
بانه (بهانه).

لوی مخلص ویلي دي:
چي پوښتي دي په ډگر کي د رشتیا
هلته نه کېږي پلمه د چل وینا

---

(7) په دې رباعي کي چي لوی مخلص د "بنگښ" غندنه کړې ده، ښايي هغه روايت به وررسېدلی وو چي خوشحال ختټک ئې په دستارنامه (۷۳مخ، د ۱۹۹۱ع چاپ، پېښور) کي داسي يادونه کړې ده: "دا مي هم اروېدل چي جلال الدين د پير روشن، يوه بنگښه وکړه – روشانيو ورته وې چي بد دي وکړل - بنگش په خوی کښې سپک دي - که فرزند دي وشي، د بنگش په بوی به وي، د مغلو ښوروا خوره به شي - الله داد وزو، آخر د مغلو ښورا خور شه – د روشانيو وينار ښتيا ". خوشحال خان بل ځای ويلي دي:
چي مين شي قبلوي مکر دروهونه
په ياری مي قبول کړې که بنگښې
(ارمغان خوشحال: ۵۲۴ مخ)
که بنگښې = که بنگښ يې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۴مخ)

پمن:
(د لومړي او دوهم توري په زور؟).

هغه څوک چي د (پم) په ناروغي اخته وي. (پم) د پوست ناروغي ده او په دغه ناروغۍ باندي د اخته کسانو د بدن پوست وچ سي، خارښت کوي او د ډېرو گرولو له اسیته ئې رنگ سپین سي. پمن سړی ټوله ورځ ځان گروي.

لوی مخلص وايي:
هسي نه چي زه يوازي "مخلص" بار ورم د غماز
ټکوي سر له مچانو هر پمن په دواړه لاس
(۳۲مخ)

پُنډکۍ:
(د لومړي توري په پېښ او د ډال په زور).
پر ټپ (زخم) یا دانه باندي اینبوول سوی ټوکر (Bandage). طبیبان پر گردي یا خلورکونجه پاک ټوکر باندي ملهم یا کومه بله دوا واچوي او بیا ئې پر ټپ باندي کنبېږدي. دغه په دوا ککړ سوي ټوکر ته (پنډکۍ) بولي.

لوی مخلص وايي:
د جهان په بدو ښه دي څه غرض
هم په هر کار کي لوېده دي څه غرض
چي پنډکۍ اینبوو ای نه سي د ملهم
د غریب پــه پرهار زړه دي څه غرض
(۱۷۷مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوپکه:
د ښکار یوه وسیله ده. د اوږده نل منځ ښه پاک او ښوی کړي. له ختهو څخه جوړي سوي مردکي د نل په خوله کي کښېږدي او ښکاري ئې د هدف پر لور په خوله پو کړي. پوپک ئې هم بولي. په نامه کي د (پوکول، پف کول) فعل رېښه ستهٔ (وګ: ښکار او کندهار - ؟ مخ).

لوی مخلص وايي:
چا سل ډزي سره ساز کړه ته لا اوس
ختي ولي په پوپکه کي د نل
(**۵۳** مخ)

له "سل ډزي" څخه مراد هغه توپک (ماشینګن) دئ چي سل ټکان (ډزي) کولای سي.

پوره:
(فشار ئې پر دوهمه څپه دئ).
ډاډه، ډاډمن، مطمئن، خاطر جمع (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
که ویسا دي وي د خپل ځـان پر هنر
تل به ګرزي لالهانده ور په ور
زړه پوره وي د تکړه موټ د خاوند
چي په هر وختهو نښلي ځني خر
(۱۲۳مخ)

پېڅول:
د کږدۍ یا خیمې پلو، مجازاً د (حجاب) معنا هم لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
غوړوه په دواړه کوره شاوخوا
پېڅول پر مختوري باندي زما
دا خینګتیا مي بس چي ته ئي راخبر
نور مي مه باسه ډګر ته د رشتیا
(۱۲۲مخ)

{ت}

تاز:
د خزدکي په شان یو ډول حشره ده چي والوزي خورا غټ بوزکی (بوزه هاری) کوي.

لوی مخلص ویلي دي:
بدنیتي مسلک وطن کي سو آغاز
چي یو بل ته په بوزکي یو لکه تاز
که پخپله سو په کور کي سره جوړ
زماوستا تر مېانځ به څه وکړي غماز
(۱۲۷مخ)

تاش:
ټغر، کمبله، ټاټ.

لوی مخلص ویلي دي:
چي اسمان دی غوړولی د غم تاش
ډېر عالم به ځان پر بایلي په تلاش
(۳۸مخ)، (۱۷۳مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاو:
پېچل سوی، پېچل کېدل، پر ملا تاوېدل. خمیدن (پارسي).

لوی مخلص وايي:
دا غريب ته سوې له درده پر ملا تاو
او که غواړې چې نيولی ئې طبخ
(۲۱مخ)

تپ:
محوه، پوپنا، يومخيزه له منځه تلل. د يو چا چې په کومه پېښه کي تولهکورنۍ له منځه ولاړه سي، وايي کور ئې تپ سو، يعني پر مېنه ئې ځوک پاته نه سو. لوی مخلص وايي:

نه دي مرگ دئ پر چا باندي نه دي تپ
د غوايي په خبر و هر دېوال ته دپ
که يو ځوک درسره وکړي لږ بيورا
دا دي خيال دئ چې درست کور ئې کړئ در تپ
(۱۳۳مخ)

تپاک:
ډېر زيات تلاښ کول. په (لس زره پښتو لغتونه) کي ئې "جوش، محبت، توجه زياد" ورته کښلي دي. لوی مخلص وايي:

تل اخيستی ئې د سپې دنيا تپاک
په نېستۍ او هستي کي دي بلغاک
نه ارام سوې ته درست عمر يو گړی
نه دي فرق وکړ د پاک ود ناپاک

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۸۳مخ)

تراټ:
منډه، تېزه ځغستا.

لوی مخلص وايي:
زمانه کي ډېر مینده سي په ښه ساټ
خطا مه سه د هر تګ اشنا په باټ
که دي څه درلود په شپه او ورځ درځي
چي څه نه ويني تېرېږي به په تراټ
(۱۳۹مخ)

ترخځ:
کميس يا کومي بلي جامې ته چي اضافه ټوکر ورواچوي، دغه ټوکر ته "ترخځ، ترخځي" وايي. د ترخځو کميس تر عادي کميس لږ څه پراخ وي. ترخځ ته په پارسي کي "تريز" وايي (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص ويلي دي:
چي خيرن زړه ړيره رنګ کړې په نکرځ
اشارې کوې د بل مال ته په ورځ
ګمان نه کړم چي سنت به کړې پر ځای
خوشي ړدې توره لمن ته سره ترخځ
(۱۴۲مخ)

ترله وتلی:
احساساتي، خښمېدلی.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي له کبره پړسېدلی ئې عبث
دا پر څه ترله وتلی ئې عبث
(۱۲مخ)

ترنځ:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زوه ره کي).
ډنگر (لاغر)، ښځینه شکل ئې "ترنځه" دئ.
لوی مخلص وايي:
تر ځان لوړ ته تل وهي له ویري رنځ
بڼه ژړه سي کم واکه لکه ترنځ
کوم غریب چي تر تا کښته وي په زور
په غوړېو ئې ننوزي لکه زنځ
(۱۴۷مخ)

ترنډ:
د بي ځایه منډو، تلانښ معنا ورکوي.

لوی مخلص وايي:
ني پخپله خوري نه بل ته سوه ونډونډ
ترهول وزي د پنځو روپو په پنډ
بلا وگرزه پر تا باندي د خره
هغه درون‌د بار وړي ته خوشي وهي ترنډ
(۱۵۵مخ)

تروټ:
(د لومړي توري په سکون او لنډ واو).
تاوان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخلص وايي:
د تروټ پر ځای مي بد ايسي خپل پلار لکه پلندر
د بل پر کور ناورين گنم پر ځان باندي اختر
(۷۵مخ)

تره:
(د لومړي او دوهم توري په زور. فشار ئې پر لومړی ځپه دئ).
ميدان، اواره مځکه.

لوی مخلص ويلي دي:
ده ول ورک سه ته پر سد ، دا خرابات دی
چي له سمي تړي سوي پر ويرانه پېښ
(۴۰مخ)
يا:
د پېغور کاني به تل باندي اوربږي
ولي نه پرېږدي پر سمه تره خوار ځوک
(۴۹مخ)

"پر سمه تړه غوځار سو " يعني پر اواره مځکه چي د غوځارېدلو هيڅ راز عامل موجود نه وو ، غوځار سو.

توزنه هيله:
طمع، بي همتي، د بي همتۍ له اسيته کږه غاړه نيول. بايد وويل سي چي کږه غاړه که له بي همتۍ له وجهي نه وي، د "تواضع" او "شکسته نفسۍ" معنا لري. د کندهار پښتانه وايي: "توزنه هيله د خدای له دره نامېنده ده". لوی مخلص ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په توزنه هیله مه باسه نوکان
غم د چا نه خوري بډای، کړي ویر د ځان
په کړه وړه ئي د ښــــکاره مه سه غلط
که څه لوړ دئ سیوری نه لري اسمان
(۱۹۳مخ)

تیک:
نبغ، شخ، په جگ مغزي.

لوی مخلص وایي:
هغه دم ووزي له هوله پر ملا تیک
غوړه مال که دي بیان کړي څه اوصاف
(۴۷مخ)، (۱۷۲مخ)

{ټ}

ټپوک:
پوستین (لس زره پښتولغتونه). دا لغت اوس په محاوره کي عام استعمال نه لري.

لوی مخلص ویلي دي:
تل لوړتیا کي ځي پر لاري لک و بوک
د خوار خوله د وینو ډکه کړي په سوک
هسي وایستي له سده کوټ پتلون
چي دي هبر سو د خپل پلار څیري ټپوک
(۱۸۱مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټګ:
مکار، چمباز.

لوی مخلص وايي:
چي په بده ورځ په ښه درځي هغه ګڼه اشنا
د هر ټګ په ویړه خوله او په خندا مه سه غلط
(۴۳مخ)

نه پوهېږو نه پوښتنه کړو له پوهه
په خوږه ژبه تېر وزو د کوم ټګ
(۵۰ مخ)

ټوپ:
ټوپ په لغت کي (غورځېدلو) ته وايي. د کندهار د بزازانو په اصطلاح ټوپ د ټوکر هغه برخه ده چي رانیوونکي ته تر خپل استحقاق زیاته ورکوله کېږي. د مثال په توګه که رانیوونکی دوه متره ټوکر رانیسي، دوکاندار (بزاز) ورته دوه متره ولس سانتيې ورکوي. دغه لس سانتيې ته "ټوپ" وايي.

لوی مخلص ویلي دي:
دوه ګزی ټوپ به درله درکړي چي ستا زړه سي خوشحال
چي ګڅه کړې په کور کي لو ښت وي کم هغه ټوکر
(۲۸ مخ)

ټوک:
اتام، د ډوډۍ کوچنۍ ټوټې.

لوی مخلص ویلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که غریب د ناچارۍ سي درته ابغ
په منت سره ئې مه وهه په تبغ
ځوړینګي کي دي کوم ټوک وي د ډوډۍ
چي نه کړې له هیچا څخه دریغ
(۱۷۹ مخ)

ټوک هغي ډوډۍ ته هم ویله کېږي چي د کوځي د کورو خلک ئې مسجد ته ورکوي. دغي ډوډۍ ته (د ملا ټوک) وايي. په کندهار کي د "نسوار ټوک" اصطلاح هم کارېږي او هغه اندازې خوړو ته وايي چي په ماړه نس (مړه ګېډه) نه وي. نسوار ټوک کېدای سي چي د پارسي "بخور و نمیر" یا د انګرېزي (snack) ځای ونیسي.

تبغ:
له خولي څخه د مرتیا(موړوالي) له اسیته باد راایستل. په پارسي ئې (آروغ) او په انګرېزي ئې (burp) بولي.

لوی مخلص وايي:
بډای لوی تبغونه کاږي نس ئې موړ دئ
نه راوزي د غریب له لړمانه ږغ
(۴۷ مخ)

{ج}

جج:
چنغړک، تر زامي لاندي برخه. په (لس زره پښتو لغتونه) کي دغه لغت ته کښلي دي: "بغبغه ګلو".

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له غښتلي سره مه لوېږه په لج
ئې کم واک څــه پرسوي د غاړي جج
ایږلا نه کوي هيڅ واری پر سري
څو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴۱ مخ)

جوټ:
خوابدی، مره ور.

لوی مخلص وايي:
چي څوک لږ درکړي رشوت نو کښېني جوټ
ورته ابشي له غضبه په خوټ خوټ
دا تلکه ږدي د خپلي هوښياری
چي په دي چمو وطن کړي سره لوټ
(۱۳۹ مخ)

{چ}

چابک:
چټک. دا لغت په پارسي کي هم سته خو هلته ئې د (باء) په پېښ (ضمه) باندي تلفظ کوي او په پښتو کي د (باء) په زوه ره کي ویل کېږي.

لوی مخلص وايي.
حکومت سي ورته اړ
څو ئې راولي چابک
(۵۰ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

چخ:
ننه ایستلی، منډلی.

لوی مخلص وایي:
په لوی لاس دي کړ خپل ځان په مځکه چخ
چي پر پوه سړي دي وخندل پخ پخ
ستا کړه وړه سره سم نه وه نه ئي ګرم
په اينداره کي دي ولیده خپل مخ
(۱۴۸ مخ)

چړوس:
بې همته، طامع، بې غیرته.

لوی مخلص وایي:
یا پخپله ئي ګټه د زړه په دوک
یا راغواړه د مېړه له کوره ټوک
هر چړوس ته هیله مه کوه د څه
غوټه نه خلاصېږي هیڅ د پښې په نوک
(۱۸۱ مخ)

چغ وبغ:
ړغ وړوغ، غالمغال.

لوی مخلص وایي:
چي خاوند دي روزي لږ کړه حال بد مرغ
کړه سکته نه بېځایه چغ وبغ
که زرغابنې لګوې لکه اره

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې له وچ لرګي دي نسته بل کتغ
(۱۷۹ مخ)

چلاو:
ګوزاره.

لوی مخلص وايي:
روپۍ نه مومي د خوار غوړ چي تاو نه سي
زما په لړ د دنيا شلومبې سي، پلاو نه سي
په دې اوس معاش هېڅکله چلاو نه سي
د سړو غوښې به خود په رذالت خورم
(۷۷ مخ)

چندڼ:
صندل، د صندل لرګی.

لوی مخلص وايي:
ببلوي وينه دنيا چندڼ او غز
خرڅ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي
په لکو غوټو کي کم نه سي يو ګز
(۱۶۲ مخ)

د چندڼ وني لرګی ښه بوی لري. ماران ئې خوشبوي او پر دغه بوی سره راټولېږي. په پښتو ادب کي (چندڼ) او (ماران) دوه سره تړلي مفاهيم دي. د تلوکان ملا حسن اخوند وايي:

چي چندڼ له ورځي سر خو به بايلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افعي مارانو ځای د چندڼ سیوري

چنغړک:
جج، تر زامي لاندي د غاړي برخه. په پارسي ئې (غبغب) بولي.

لوی مخلص ویلي دي:
له ظالم سره چي تل کوې کومک
د خوار زړه ته ئې په څېر د تور توپک
گوره بله ورځ بیا مه کوه گیله
که ونیوې په لاس تر چنغړک
(۱۸۲ مخ)

چوچ:
د کور سربنته، د کور دود و دستور، گوزاره.

لوی مخلص وایي:
شپه او ورځ دي سو په سر د دنیا سوچ
زما په خیال چي گمان نه لري د کوچ
ځان دي موړ نه کړ په نس له کنجوسۍ
تل د کیکو غوړي باسي دا دي چوچ
(۱۴۳ مخ)

"له کیکو څخه غوړي ایستل" وراشه د منتها کنجوسۍ له پاره کارېږي. ځکه (کیکه) خو بیخي ډېره وړه حشره ده چي تر شپږي (سپږي) لا هم کوچنۍ ده. له هغې څخه د ایستل سووغوړو اندازه اټکل کېدلای سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چوخ:
(په اوږده واو)
تيټ، پر ملا کږوپ.

لوی مخلص وايي:
ولي لږ لوړتيا د وخت کړې هسي چوخ
چي په تيک مغزي دي زړه د هر چا پوخ
ليده سوي تا رنګ ډېر چي سي بېکار
غلی غلی ځي پر لاري باندي چوخ
(۱۴۸ مخ)

چول:
بې اوبو دښت، بټي بيابان.

لوی مخلص وايي:
زمانه درومي له سمي مخ پر چول
لېونتوب اتڼ کي غورځي سره ټول
ځينو کړی دئ له ډېري ناپوهۍ
د غرکي پر دربي ګومان د ډول
(۱۸۲ مخ)

چوڼ:
ګونجه (ګونځه).

لوی مخلص وايي:
غم د رزق مه خوره پربږده د تندي چوڼ
د خاوند په کړه کي نسته ځای د سپوڼ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمکی وزېري چي موټ لاس کړي ورخلاص
پر لیکلی وي برات په کربنه روڼ
(۱۹۸ مخ)

چوڼیا:
بنفشه یي رنګ، د انګرېزي (Purple).

لوی مخلص وایي:
اوس بیا هیڅ ئې تر هغو موندلای نه سي
ځو درست مخ ئې په چاپېرو چوڼیا نه وي
(۷۱ مخ)

{ځ}

ځاځوب:
ځځوب، ځاځکي، شمه، تراوش (پارسي).

لوی مخلص وایي:
خوشي نه دي د تودو اوښکو ځاځوب
آزار ډېرو ته پېښ کړی لېونتوب
لیري ګرزه له هغه زهیره زړه
چي بهېږي له پرهاره زهوب
(۱۳۰ مخ)

ځپړ:
ځاپېړه، چپلاخه، چاپېړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
که د څه په غوښت ځان وروړ ته کړې نژدې
درته در به کړي پر مخ باندې څپېړ
(۳۱ مخ)

څک:
ځاځکی.

لوی مخلص وايي:
څو دې زړه نسي د غم له وینو ډک
په بازار د عشق بې خرځ نه کړې په کک
نه هر کانی طبیعتاً دئ یاقوت
مرغلره نه سي هر د اوبو څک
(۱۸۱ مخ)

څوری:
بار، د سفر د لارې توښه، "زادوراحله".

لوی مخلص وايي:
هر څوک مرگ خوا ته لري اړې د کوچ
پخپل وار نن سبا بار تړي د کوچ
یو په بل سره پسې یو پر دې لار
مېړه هغه دئ چې څوری وړي د کوچ
(۱۴۳ مخ)

{خ}

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبر:
(د لومړي او دوهم توري په زوره ركې).
خبره، خبري.

لوی مخلص وايي:
ته خبر باسه له پاک زړه بې پروا
که ساتي په زړه کې راز ياران مخفوظ
(۴۴ مخ)

چې د مشر خبر نه وړي خوشې درومي تيک مغزی
بې غيرته به د بل پر کور سولېږي په نفاق
(۴۸ مخ)

خپړ:
(د لومړي او دوهم توري په زوره ركې).
د انسان يا حيوان د لاس پنجه "خپړه" ئې هم بولي.

لوی مخلص ويلي دي:
وس مې نسته چې ئې وکړمه علاج
نو خيرم به په خپړ گريوان د درد
(۲۳ مخ)، (۱۲۴مخ)

خپل چاروکی:
هغه څوک چې په هر کار کې د ځان گټه پلټي، ځان غوښتونکی.
خودخواه (پارسي). په انگرېزي (sel-fish) ورته وايي.

لوی مخلص وايي:
شر به نه ووزي د هغه له کاله

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل چاروکی که ئې منځ ته راباله
اوږدوي شخړه د بل ولي داسپی
غورځېدلی دئ د شرم تر واله
(۲۰۵ مخ)

خپند:
د مځکي له سطحي سره سم اوار (لس زره پښتو لغتونه)، په خاورو لړلی.

لوی مخلص وايي:
هر څوک چي مخامخ وي پر مين يمه خرګند
چي ليري مي له ستر ګو سي وهم باندي پسخند
سرې مي په خوږه ژبه کړه ډېر په خاورو خپند
(۷۲ مخ)

خرپټ:
کپه، سفوف، ميده دوا (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
نه به جګوو لـه کبره غاړې يو پر بل
نه به اخلو يو د بل مالونه په خرپټ
(۱۵ مخ)

د کندهار يوه تو کي شاعر ويلي دي:
خرپټ په لاس کي واخلي برابر مکان ته ځي
ملاعباس دئ خرپټي
د "خرپټ" څخه مراد (يوه کپه نسوار) دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خواپُتَه:

خواپوته. هغه څوک چي اشتها ئې سوځلې وي، یا ئې له ډېر خورک څخه سترګي راختلي وي. اشتها سوخته (پارسي)، خپه، خوابدی.

لوی مخلص وايي:

رشوت نه وي له هر چا ئې مرور
سترګي رډي خواپُته لکه ملخ
(۲۱ مخ)

خواستغي:

لوړه، ډېره لوږه

د خپل زړه ويني که وخوري په کوناغ
چي ونه شکوي مېوه د چا د باغ
درله ښه په خواستغي سره مرګی
نه چي توی اوبه د مخ کړې او نفس چاغ
(۱۷۹ مخ)

خز:

یو راز حیوان دئ چي له پوست څخه ئې پوستینونه جوړوي. د (خز) له پوست څخه جوړ سوی پوستین د نورو پوستینانو په پرتله لوړه بیه لري.

مخلص وايي:

بېلوي وينه د نیا چندڼ او غز
خرڅ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لکو غوټو کي کم نه سي يو گز
(۱۲۲ مخ)

خوشايي:
غوشايي، د غواوو او نورو حيواناتو فُضله مواد.

مخلص وايي:
بې ښکنځلو تر خوله نه باسې بل راگ
څه چي اخلي له مظلومه پر وچ ډاگ
دا سالن نه دئ چي خورې ئې په رشوت
خوشايي دي په غوړو کي نوم ئې ساگ
(۱۸۴ مخ)

خوشمرې:
پيسې.

لوی مخلص وايي:
خوشمرې چي د څو ورځو په پور له چا واخلم
که لږ څه پرې تېنگار وکړي ښکنځل ورته کوم
چي رائې کړي په ورين تندي پر مخ ئې ځني خورم
هيڅوک به له مانه واخلي خپل پور په سوواني
وکړو راسئ وکورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)

خېښ:
هغه خپل چي د ښځو د دوستۍ له لاري خپل سوی وي.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولي ناست ئې په خوارۍ کي هسي هېښ
مړوي به نس تر څو پر کور د خپېښ
چي وي نه مومي په زور د خپل مړوند
هيڅ به نه سي پر ښېګڼه باندي پېښ
(۱۷۵ مخ)

خينګتيا:
خجالت.

لوی مخلص وايي:
چي څرګند سو ښه سپېڅلی بشر ستا
د نرۍ توره تياره ئې کړه روڼا
ټول بتان لــه خينګتيا ولوېده پر مخ
په وير ورانه لو مانۍ سوه د کسرا
(۱۳۲ مخ)، (۲۰۲ مخ)

{د}

دپ:
بنده هوا، هوای راکد (پارسي).

لوی مخلص وايي:
نه دي مرګ دئ پر چا باندي نه دي ټپ
د غوايي په څېر و هر د ېوال ته دپ
که يو څوک درسره وکړي لږ بيورا
دا دي خيال دئ چي درست کور ئې کړئ در تپ
(۱۳۳ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

درب:
د دېوال د لوېدلو (چپه کېدلو) آواز، درز.

لوی مخلص وايي:
نن خاوند ئې د مانۍ او موټرو
چي عالم دئ ستا د درب په ننداړو
درپوهېږو ځان بخ نه اچوې پلن
چي له بډودي ميندلي په زرو
(۱۹۹ مخ)

درنتيا:
دروندوالی، دورندتوب.

لوی مخلص وايي:
د غم و د وير توان نسته په چا پوري هرگز
د اوښکو په درنتيا سره باڼو سي پر ملا کوږ
(۳۵ مخ)

دستور:
اماله (حماله)، د جلاب دوا.

لوی مخلص وايي:
که خواران لوږي ډنگر کړه يا معذور
ته هم درست عمر په ډېر خوارۍ رنځور
چي دي وينو ستا په نس کي گوړه هار
دلتي خوري هلتې راباسي په دستور
(۱۲۰ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دود:
رسم و رواج.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوري لکه رود
کوم غریب چي نن ئي وږی دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

دوک:
غم، رنځ.

لوی مخلص وايي:
یا پخپله ئي ګتهٔ د زړه په دوک
یا راغواړه د مېړه له کوره توک
هر چړوس ته هیله مه کوه د څه
غوته نه خلاصېږي هیڅ د پښتي په نوک
(۱۸۱ مخ)

{ډ}

ډل:
د جوو د کښلو (ایستلو) یوم.

لوی مخلص وايي:
ځیني مځکي د ماشین په زور څیري

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا په کور کي هغه سپاره هغه ډل
(۵۳ مخ)

{ر}

رخي:
ليکي، کرښي، کشونه، په ځان پسي کشول.

لوی مخلص وايي:
رشوت خور چي څه ونه مومي هر دم
رخي کاږي و کږي خوا ته قلم
خدايه ساتې مسلمان له هغه چا
چي د لاس کرښه ئې نېښ وي د لړم
(۱۹۲ مخ)

رخچينه:
اودل سوې خولۍ.

لوی مخلص وايي:
په زړتيا ځي له هر چا حال د ځوانۍ
اوړي خوی بدلېږي رنگ له ناکامۍ
گراتۍ ډوله وي چي خيري سي پرتوگ
له زړې رخچيني جوړه سي کپۍ
(۲۱۰ مخ)

رخشندي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ریشخندي.

لوی مخلص وايي:
ځان ته نه ګورې چي ځوک ئې رخشندي
چي خواران ولې په کانو لس مني
پر نور چا هم میندو وړی دئ دا زیار
که یوازې ستا مور لنګه په ستمي
(۲۰۲ مخ)
په کلاسیک ادب کي (ریشخند) دئ(میرزا خان - ۲۳۹مخ).

ری:
فکر، چورت.

لوی مخلص ویلي دي:
ری دا وهـــم چي زوی دي زما لوی سي ببېدون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
کي وغواړي د لوست د پاره ډېر یم په غمجن
تل خوښ تر سرېتوب د خپل زړه تبر په ناداني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)

ریخ:
نري غول، اسهال.

لوی مخلص وايي:
تریو تندی له کبره سر تر نوکه سیخ
چا دي نه ولیدل غاښ په خندا پیخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړ کاته وکړه و ځان ته ریشخندي
چي دي مرگ دئ یا یو قبض یا کوم ریخ
(۱۴۸ مخ)

{ړ}

ړینگی:
دسترخوان، هغه پنډ توکر چي ډوډۍ پخولو پر وخت ځوالي (زغالي) باندي ایښوول کېږي.

لوی مخلص وایي:
موږ به نه سي پر ړینگي د چا د خدای پر پار غریب
څو ئې پرې نه کړې په ډېرو څنگ وهلو د نس برځ
(۲۰ مخ)

د مظلوم له کورې باسي
اوږد ړینگی دي غوړولی
په خپل کور ئې ننباسي
ورته ناست ئې پرسېدلی
(۱۱۸ مخ)، (۱۲۸ مخ)

{ز}

زخن:
هغه لرگی چي زخه ولري.

لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وچ او ښوی لرگی به تا ته درښکاره کاندي اول
بیا لانده هم به زخن وي چي ایږدې د خوني ور
(۲۷ مخ)

زخه پر لرگي باندي یوه بالابود غوټه ده چي پخوانیو پارسي ژبو به (زگیل) بلله. زخن لرگی هغه لرگی دئ چي دغه شان غوټه یا غوټي ولري. نجاران زخن لرگی نه خوښوي ځکه زخه د وخت په تېرېدو سره له لرگي څخه لوېږي او ځای ئې سوری پاته کېږي. زخه د انسان پر بدن هم راخېژي.

زړوکی:
زوړ تهوکر.

لوی مخلص وایي:
کور دي خواره مور د بوتهو له نېستی
په زړوکو تودوي خپله تبی
ته دباندي لنډه غرو سره ورک
پر یوه کولک دي ایښې وي خولی
(۲۱۱ مخ)

زک:
(د لومړي توري په زوه ره کي).
مشک، خیک.

لوی مخلص وایي:
سره یو دی چي له مخه دي سوه ورک
که شلومبې وي که غوړي دي په کوم زک

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي تر ستوني دي کړ تېر هم هسي راز
فرق ئې نسته د پلاو او د سوړسک
(۱۸۳ مخ)

د حیوان له پوست څخه جوړ سوی لوښی چي غوړي پکښې ساتل کېږي. همدغه له پوست څخه جوړه سوې وسیله که د اوبو له پاره کار سي، (ژی) ئې بولي او که د مستو او شلومبو د شاربلو کار ځني واخیستل سي، بیا ئې (غړکه) بولي، که د اوړو د ساتلو له پاره استعمال سي، بنی ورته ویل کېږي.

دې وسیلې ته ځیني پښتانه (خیګ) وایي. د خیګ یادونه په دستارنامه (۲۹ مخ، ۱۹۹۱ع چاپ) کي راغلې ده.

زلند:
(د لومړي او دوهم توري په زور "فتحه").
زبردست، جابر (وګ: لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وایي:
هر ځای کي چي کاردار سم بلوم باندي سور اور
تل بدې ځني غواړمه د وچ لرګي په زور
زلند یم په تېره چاړه توږم غوښي د وړور
هوسا ئې خورم هر خوار چي ئې ګتي په ستوماني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)، (۲۰۵ مخ)

زنځ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زنځه، ځنځه یو راز چنجی دئ چي ډېري پښې لري. په پارسي ئې (هزارپا) بولي.

لوی مخلص وایي:
تر ځان لوړ ته تل وهي له ویري رنځ
بڼه ژړه سپي کم واکه لکه ترنځ
کوم غریب چي تر تا کښته وي په زور
په غوړو ئې ننوزې لکه زنځ
(۱۴۷ مخ)

{ژ}

ژی:
مشک، د اوبو مشک (وګ: زک).

لوی مخلص وایي:
ظالم تل سر په هوا ګرزي بدپوز
په مخ ننبلي د هر چا لکه غالبوز
لوند بې ویني دی د شـرم په اوبو
پړسېدلی ژی اوبو نه راکړ راکوز
(۱۲۲ مخ)

د ژي اېښوولو ځای ته (دیوسه) وایي.

{ږ}

(c) ketabton.com: The Digital Library

ږوږ:
زوږ، غالمغال، چوغ وبوغ، آوازه، مجازاً شهرت.

لوی مخلص وايي:
چي دي پروت وو د بابا د سخا ږوږ
هم د ډېر ښه سرېتوب و حيا ږوږ
تا به څه رنګ بولي زوی د هغه پلار
چي له هيڅ بابه څوک نه اروي ستا ږوږ
(۱۷۰ مخ)

{س}

ساټ وباټ:
فېشن، آرايش.

لوی مخلص وايي:
اې "مخلصه" رسيده و حقيقت ته دي ډېر ګران
په ظاهره ساټ وباټ، کړه وړه د چا مه سه غلط
(۴۴ مخ)

سپاره:
(د لومړي توري په سکون).

لوی مخلص وايي:
نه به يوم لرو نه سپاره نه تبره توره چاړه
که پښ نه ټکوي او سپيني د خپل مټ په قوت
(۱۴ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني مځکي د ماشين په زور خيري
ستا په کور کي هغه سپاره هغه ډل
(۵۳ مخ)

ساګ:
کتغ، نګولی، سالن.

لوی مخلص وايي:
بې ښکنځلو تر خوله نه باسې بل راګ
څه چي اخلې له مظلومه پر وچ ډاګ
دا سالن نه دئ چي خورې ئې په رشوت
خوشايي دي په غوړو کي نوم ئې ساګ
(۱۸۴ مخ)

سالن:
کتغ، ساګ.

لوی مخلص ويلي دي:
بې ښکنځلو تر خوله نه باسې بل راګ
څه چي اخلې له مظلومه پر وچ ډاګ
دا سالن نه دئ چي خورې ئې په رشوت
خوشايي دي په غوړو کي نوم ئې ساګ
(۱۸۴ مخ)

سپر:
غلام ګرد، هغه دېوال چي د کور د دروازې مخ ته د سرای د غولي پر خوا د ستر او پردې په خاطر وهل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص ویلي دي:
ښې روپۍ وړې وریجې غوښې خورې په هره ورځ کې تل
یوه نیمه میاشت سې تېره نه د بوال جوړ وې نه سپر
(۴۷ مخ)

سپرمغ:
غوړزګي، غوړوالی.

لوی مخلص وایي:
که توزن مړ سي د سره مردک په سغ
و بې نه وینې پر کور د غوړو کغ
که هر خو ئې په کټو کي ایشوې
د دې سپې ښوروا هیڅ نه لري سپرمغ
(۱۷۸ مخ)

سپوره:
وچه، بې غوړو.

لوی مخلص وایي:
تل ناروغه مې له سپورې ښوروا تن دئ
لوی سړی یم زما خوښ پلاو و سالن دئ
(۷۷ مخ)

سپوڼ:
له خولې یو وار راوتلې ساه، هجا، سیلاب.

لوی مخلص وایي:
غم د رزق مه خوره پربړده د تندي چوڼ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خاوند په کره کي نسته ځای د سپوڼ
کمکی وزبږي چي موټ لاس کړي ورخلاص
پر لیکلي وي برات په کرښه روڼ
(۱۹۸ مخ)

ستم:
(د سین په سکون).
ساه شړل، ستمی، نفسک زدن (پارسي).

لوی مخلص وایي:
ځان ته نه ګوري چي څوک ئې رخشندي
چي خواران ولې په کاڼو لس مني
پر نور چا هم میندو وړی دئ دا زیار
که یوازي ستا مور لنګه په ستمي
(۲۰۲ مخ)

ستړ:
تباه او برباد، د پښن سندان (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وایي:
ځکه چي داویش نه دئ زماو ستا په لاس
کېږي په ژوندون کي (تل) پر پورته شي بل ستړ
(۱۵ مخ)

د "ستړ" کلمه د ناسرو په یوه ناره کي داسي راغلې ده:
ته ګرم نه ئې سلمانه د تا غوټ نن ورخي مټ سو
ناسر په سرې کم دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناسر د کندهار په جنګ کې ستړ سو
(رفیع، حبیب الله، کتابونه دریابونه - ۲۹۰ مخ، ۱۹۹۷ع)

د کندهار له جنګ څخه ئې د آزادۍ هغه جګړه ده چې د افشار نادر له لښکرو سره د کندهار د دفاع په لار کې سوې او ناسرو د سیدال خان په مشرۍ درنه برخه پکښې درلوده.

سخر:
د ډبري په شان ډېر کلک شی، پره لرونکې ډبره چې په پارسي ئې (سنګ خارا) بولي (وګ: لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
چي بازار کي څه رانیسي تله خیري کاڼی کم
پوره حق به دي درنکړي زړونه کلک سوه لکه سخر
(۲۸ مخ)

سخوندر:
ګیلګی، خوسی، د غوا بچی.

لوی مخلص وايي:
مېړۀ، مینده تر شا خسي څوړند وي مدام
بها ورکړې د پسه او غوښې درکړي د سخوندر
(۲۷ مخ)

سد:
فکر، سوچ، عقل.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دنیا و کاروبار ته مي لاس نه ورځي هیڅکله
سد مي ورک سو لېونی یم عقل و فکر مي برهم سو
(۵۸ مخ)

د کندهار خلګ وایي: "په دې باب زما سد کار نه کوي" یعني عقل مي نه په رسېږي، سر مي نه په خلاصېږي.

سرابښ، سرابښی:
حریص، اروا ورېی، حرص.

لوی مخلص وایي:
هر کنسکی وي پر خپله دنیا سرابښ
چي دوډی بې لاندي نه کړې ځوک تر غابښ
که هر ځو وریسي ځغلې په دو دو
خلاص به نه کړې د دې سپي له غاړي وابښ
(۱۷۵ مخ)

سکته مي په هر ځو ګټه نه سي له سرابښی
که څه له خپلو سپینو سرو لرم ډکي بنی
د بل و لږ دنیا ته مي نیسي کېنی
چي وې کارېم له ګوتو ځني ژر په اساني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

سغ:
د مردک (ګولی) آواز.

لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که توزن مړ سي د سره مردک په سغ
وبې نه وينې پر کور د غوړو کغ
که هر څو ئې په کټو کې ايشوې
د دې سپې ښوروا هيڅ نه لري سپړمغ
(۱۷۸ مخ)

سکاڼ:
يو ډول آس دئ. په پارسي ژبه ئې (اسپ کهر) بولي (وګ: لس زره لغتونه).

لوی مخلص وايي:
کټ سامبال چې هديرې ته مو پر وړي
زموږ په سر کې خيال د سکاڼ دئ يا د بوز
(۳۳ مخ)، (۱۷۲ مخ)

سَکته:
قناعت، صبر (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
سکته مې په هر څو ګټه نه سي له سرابنې
که څه له خپلو سپينو سرو لرم ډکې بنې
(۷۵ مخ)
چې خاوند دې روزي لږ کړه حال بدمرغ
کړه سکته نه بېځايه چغ وبغ
که زرغابنې لګوې لکه اره
بې له وچ لرګې دې نسته بل کتغ
(۱۷۹ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سل:
(د لومړي توري په زور "فتحه").
څل، له لرګو څخه جوړ سوی تخت دئ چي تر لاندي ئې پړسېدلي ژي (مشک) یا وچ کدوان تړي او له اوبو څخه د پوري وتلو پر وخت د محلي کښتۍ کار ځني اخلي. پر سل (څل) باندي بارونه او انسانان د رود له یوې غاړي څخه بلي غاړې ته پوري باسي. له سل (څل) سره اوبازان هرومرو ملګري وي او کرارکرار ئې څنډي ته وهي.

د کونړ پښتانه دغه راز وسیلې ته (خیګ) وايي. خیګ دغوايي له پوست څخه جوړ سوی مشک دئ.

لوی مخلص وايي:
تول دریاب کي جهازونه ځغلوي
ستا په سیند کي پروت د مات کدوانو سل
(۵۳ مخ)

سلاپور:
سود، پر نغدو پیسو باندي ګټه اخیستل. هغه پیسي چي په یوه ټاکلې فیصدي ګټه باندي چا ته په پور ورکول کېږي. سلاپور یو راز بانکي کاروبار دئ. د سلاپور معاملې ته په کندهار کي "شني په شني ګټه" هم وايي. په سلاپور باندي پیسي اخیستل او ورکول دواړه په شرعي لحاظ (سود) بلل کېږي او حرام کار دئ خو په کندهار کي ډېرو متدینو سوداګرو لا هم دا کار کاوه!

لوی مخلص وايي:
تل خورم د سلاپور ګټه ساړه وي که اهاړ
پر سل سل ځني اخلم د چا کار چي وي ویجاړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۷۵ مخ)

سمور:
(سمور) یو راز حیوان دئ چي له پوست څخه ئي پوستین جوړوي. له دغه پوست څخه جوړ سوی پوستین هم (سمور) نومېږي.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوري لکه رود
کوم غریب چي نن ئې وږی دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

سوټک:
د آهنگر (پښ) غټ چکوش.

لوی مخلص وايي:
که دي نه وي د بابا د میراث کرښ
په درانه سوټک ئي ومه لکه پښ
چي پر بل ئې نس تاوان که وي اصیل
بلا وګرزه پر هغه د بنګښ
(۱۷۵ مخ)

سوونکی:
ډېر سوځوونکی، توند.

لوی مخلص وايي:
و دي سوم اشنا یه د بېلتون په سوونکي اور

(c) ketabton.com: The Digital Library

درست بدن مي ستا له غمه تور سو لکه سکور
(۲۸ مخ)

سوڼ:
له پزي څخه مواد راایستل، پزه ټک وهل. په دغه وخت کي د پزي آواز ته هم سوڼ وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
"مخلص" خلک چي مي فکر ګنړي روڼ
ځان به ولي پر هر څه اچوم کوڼ
پـه وطن کي چي ځوک کاندي خيانت
د هغه پر مخ به تو کړم يا به سوڼ
(۱۹۸مخ)

{ش}

شُپيان:
تهمت، بهتان.

لوی مخلص وايي:
پر سپېڅلو شُپيان وايي لروبر
دا دي نه دی سرېتوب ځان کړه خبر
چي په سر کي د چا سد وي لړو ډېر
هغه سپين کالي ته نه ړدي تور استر
(۱۲۳ مخ)
شخ:
تيک، نېغ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص ویلي دي:
ځي له کبره تل پر لاري باندي شخ
هره ورځ اورو ، ستا ږب دئ د خواراخ
(۲۱ مخ)

شني په شنې:
په سود پیسې ورکول (وګ: سلاپور).

لوی مخلص ویلي دي:
چي دي ګټه شني په شنې ده پر سل لس
کړې به ډېر مسلمانان له مائې پس
مورډ ګمان نه کړو چي در به سي په ښه
د شپې ناسته د سهار لمونځ و اودس
(۱۷۲ مخ)

له "مائې" څخه مراد پانګه، سرمایه ده.

شو په شو:
تیت و پرک، پاشلي.

لوی مخلص وایي:
پردی وې پاته مرې، ما ټوله کړې شو په شو
پر لار د جوارې ولاړې یا ګار سوې د مېلو
(۷۵ مخ)

شوړ:
د سترګو په ناروغۍ اخته، په پارسي ئې (شاریده چشم) بولي (وګ:
لس زره پښتو لغتونه).

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
په هر کور چي زېرمه نه وي د هلک
پای به شوږ په سترګو ګرزي په سر پک
چي پرې ونه سي روزنه د اولاد
خدای دي نه لري هغه ادې بابک
(۱۸۳ مخ)

{ښر}

ښرنه:
(د لومړي او دوهم توري په زور).
هغه مځکه چي ښره ولري، مالګينه وي.

لوی مخلص وايي:
لو يه ببغمي ده د غريب له هري خوا
هيڅوک له ښرني مځکي نه غواړي خراج
(۱۷ مخ)

ښوی:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زور).
لشم، صاف، اوار.

لوی مخلص وايي:
پر کراره نه پاتېږي له تا مری نه ژوندی
هر واده ته ځي په ښوی کالو اسقاط ته لغوړن
(۵۵ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښیلی:
(د لومړي او دوهم توري په زور).
نااهله، په بدو کارو اخته.

لوی مخلص وايي:
الهي کار د هر چا جوړ دئ په تا
زه ښیلی خوشي ځغلم شاوخوا
نسته هیڅ چي ستا کرم نه کړه پوره
چي ئې وغواړم په خواست له بله چا
(۱۲۰ مخ)

{ط}

طوار:
یو راز سنګین او قیمتي ټوکر دئ.

لوی مخلص وايي:
چي زري اطلس طوار نه وي په کور کي
هر ګړی د ماندیني له لاسه لت خورم
(۷۷ مخ)

{غ}

غتی:
ګردی شی، ګلوله، ګردۍ غوټه، د مثال په توګه: د واورو غتی.

لوی مخلص ویلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

غټېي د زړه د وينو مي پيدا کړ بوی د مشکو
ختن ئې شرمولی دئ رنگين ختن زما
(٦ مخ)

غَرَه:
(فشار پر دوهمه څپه دئ).
مغرور.

لوی مخلص ويلي دي:
فکر کړه چي غره نه سي پخپل ځان
بېلوي نن زمانه بهتر ناڅاپ
(١١ مخ)

غړومبېدل:
د زمري او توپونو آوازته "غړومبی" وايي. غړومبېدل ئې مصدر دئ.

لوی مخلص وايي:
توره وباسه له تېکي د مړو په دود ميدان کي
چي په زور درته غړومبېږي سر ئې پرې د هغه شبر کړه
(٢٣ مخ)

غز:
يو ډول ونه ده. د تودوخي په مقابل کي ډېر مقاومت لري او په لړو اوبو پايي. په دښتو کي ليدلي کېږي. پارسي ژبي ئې "درخت گز" بولي (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
بېلوي وينه دنيا چنډن او غز

(c) ketabton.com: The Digital Library

خرخ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي
په لکو غوټو کي کم نه سي يو ګز
(۱۲۲ مخ)

غوز:
(په اوږده واو).
په (لس زره لغتونه) کي د (غوز) لغت ته کښلي دي: "پرده چرب ګردرودها".

لوی مخلص وايي:
په درياب کي تږي ګرځو لکه کب
يا چي سوړ نه شي په واوره د چا غوز
(۳۳ مخ)، (۱۲۷ مخ)

غوزی:
د ځوزو (اغزيو) هغه بار چي انسان ئې پر شا باندي تر ځايه رسولای سي. په پارسي ورته (پشتاره) وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
پرهار شا کړه د اغزيو په درونډ غوزي
نه چي نور دي پر اوږو وړي لکه مږ
(۳۱ مخ)

غوندي:
جوال، غټه بوری (بوجی).

مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپل وس که هر څوک درونږ بار وړي د حرص
زه به غوندي څغلوم مېږی خشخاش
(۳۸ مخ)

غبلي:
رمه.

لوی مخلص وايي:
چي شپانه په ژمي دوبي غبلي نه پيايي پر بټ
نه به غوښي نه غوړي وي نه شيدې نه نور نعمت
(۱۳ مخ)

{ک}

کاک:
يو ډول ډوډۍ ده چي پر ډبرو پخېږي. شپنيان په دښتو کي لانده پتير اوړه پر ګرديو ډبرو راوپېچي او اور پر راواړوي. تر پخېدو وروسته ئې سوي ځايونه څني وتوږي او پاته برخه ئې د پخي ډوډۍ په شان خوري.

لوی مخلص وايي:
"مخلص " نفس سپی دي وتلی دئ تر واک
چي په غم کي د روزۍ ئې کړ هلاک
که نه شپه او ورځ تېرېږي پر هر چا
که خورک ئې پوست پلاو وي که وچ کاک
(۱۸۴ مخ)

کانړی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کانې غتې گردې ښوی ډبري ته ویل کېږي. دغه راز کانې د ترازو هغه ډبري ته وايي چي د وزن له پاره کار ځني اخیست کېږي. د لوی مخلص مراد په دي لاندي څلوریځه کي دوهمه معنا ده.

چي بازار کي څه رانیسي تله خیري کانې کم
پوره حق به دي درنکړي زړونه کلک سوه لکه سخر
(۲۸ مخ)

کپَنې:
له ډېر خښم څخه رېږدېدل. په (لس زره پښتو لغتونه) کي ئې دغه لغت ته دا معناوي کښلي دي: "لرزه، عصبانیت، رعشه".

لوی مخلص وايي:
سکته مي په هر څو گټه نه سي له سرانښې
که څه له خپلو سپینو سرو لرم ډکي بنې
د بل و لړ دنیا ته مي ونیسي کپنې
چي وي کاږم له گوتو ځني ژر په اساني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

کپې:
موچنه، پنه.

لوی مخلص وايي:
په زړتیا ځي له هر چا حال د ځوانې
اوړي خوی بدلېږي رنگ له ناکامې
گراتې ډوله وي چي خیري سي پرتوگ

(c) ketabton.com: The Digital Library

له زړې رخچیني جوړه سي کپۍ
(۲۱۰ مخ)

کتغ:
نګولی (خواړه)، سالن.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوري لکه رود
کوم غریب چي نن ئې وږی دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

کته:
(د لومړي او دوهم توري په زور، فشار ئې پر لومړی څپه دئ).
د خارویو پر شا باندي د سپارلۍ یا بار وړلو په نیامت چي کوم څه
اینبوول کېږي په پښتو کي دا نومونه ورته سته.
د آس له پاره ځین (زین).
د اوښ له پاره کته.
د خره له پاره ځل.

لوی مخلص وايي:
د اصیل په خدمت تېر سه تر نفس
خیر نسته په پالنه د ناکس
د سکانړ ځای ته به ونه رسي مُشه
کي د زرو کړې اوسار، کته اطلس
(۱۷۲ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورته مثال کي "کته" د خره له پاره کار سوې ده، نېخه چي ولي؟

کجل:
د سترګو رانجه.

لوی مخلص وايي:
څو چي خاوري ئې د لاري رانجه نکړې د لېمو
که ئې سل ځله کجل کړې لا به ګرځې نابينا
(۴ مخ)

کډهل:
د کندو په شان د اوړو د ساتلو ځای، په مځکه کي لوی غار، ډېب چي په
پارسي ئې (ګودال) بولي.

لوی مخلص وايي:
ډک کړی له غنمو مي تر سره کډهل
تر هغو بې خرڅ نه کړم څو ئې من نه سي په شل
(۷۵ مخ)

کرښ:
نښانه، نخښه، د پښې د پله نخښه.

لوی مخلص وايي:
که دي نه وي د بابا د میراث کرښ
په درانه سوټک ئې مومه لکه پښ
چي پر بل ئې نس تاوان که وي اصيل
بلا و ګرزه پر هغه د بنګښ
(۱۷۵ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرملاغ :
ملاق، پر سر سره اوښتل.

لوی مخلص وايي:
"مخلص " تل د سپی دنيا په سراغ
نه سوې يو گړی په درست عمر فراغ
که ئې غونډې په زر ورکړې سپيني سرې
لا وهې توري پيسې ته کرملاغ
(۱۸۰ مخ)

کرنگ :
(د لومړي او دوهم توري په زور "فتحه ").
يخی، منجمد.

لوی مخلص وايي:
چې په کور کې دې نن بيا دئ سروز و شرنگ
ډېر خواره دې پاخه کړې دې رنگ رنگ
د بېوزلې په حال هم کړه ځان خبر
چې د لوړې[1] وينې زړه کې سوې کرنگ
(۱۸۵ مخ)

کرچ:
(د لومړي توري په سکون).
د لرگي يا هډوکي د ماتېدلو آواز.

لوی مخلص وايي:

---

[1] د لوړې = د لوړې ئې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زړه له غمه ستا غمو کړ هسې وچ
چې ماتېږي په غوړو ئې اورم کړچ
(۱۸ مخ)

کښ:
(د لومړي توري په زور).
د یو شي د کشولو آواز (لس زره پښتو لغتونه). د لوی مخلص په دې لاندې رباعي کې د (زور، فشار، میلان) معنا لري.

ډېر د پور په کښلو مه کړه پر چا کښ
که ئې نه لرې ببخښایه دی ستا کښ
په درست عمر که پو هېږې په وینا
چې ونه کړې د نیمګړي پر خوا کښ
(۱۷۲ مخ)
له "نیمګړي" څخه مراد (فاني دنیا) ده.

کغ:
سرو سوو غوړو ته د اوبو یا غوښو د اچولو پر وخت آواز ته ویل کېږي.
کله کله دغه آواز ته (جیز) هم وایي.

لوی مخلص ویلي دي:
که توزن مړ سي د سره مــــردک په سغ
و بې نه ویني پر کور د غوړو کغ
که هر څو ئې په کټو کې ایشوي
د دې سپي ښوروا هیڅ نه لري سپرمغ
(۱۷۸ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کک:
خاشه، خس، خځلی.

لوی مخلص وايي:
څو دي زړه نسي د غم له وينو ډک
په بازار د عشق بې خرڅ نه کړې په کک
نه هر کاڼی طبیعتاً دئ یاقوت
مرغلره نه سي هر د اوبو څک
(۱۸۱ مخ)

کناویز:
یو راز سنګین ټوکر ته وايي چې د ناوي پر سرئې اچوي.

لوی مخلص ویلي دي:
چې د جاه په هوس څوک کړي پالېز
خود په غاړې رسوايي د غم جهېز
د لښتیا جامې به ډېر درلـود عزت
کې[1] استر نه وای د هسې کناویز
(۱۲۲ مخ)

کنجوس:
بخیل، ممسک.

لوی مخلص ویلي دي:
اوړه ورکړي ماندیني ته په خپړ
که ډوډۍ لږ سي وهي ئې په څپړ

---

[1] کې = که ئې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ به تل پر هر ځای تا بولو کنجوس
که سل ځله سپي په دي خبره خږ
(۱۲۴ مخ)، (۱۷۲ مخ)

کنځږ:
برېستن، تلتک، لحاف.

لوی مخلص وايي:
که د بد سري پر خواوهي چوپړ
خود اخته به ئي درست عمر په ګړبږ
دروغ تن به ئي خوند نه وي تر هغو
چي پربوزي د ناروغو په کنځږ
(۱۲۵ مخ)

کنسکی:
(د لومړي او دوهم توري په زوه ره کي).
بخیل، ممسک (لس زره پښتو لغتونه).
لوی مخلص وايي:
هر کنسکی وي پر خپله دنیا سرابن
چي ډوډی بي لاندي نه کړي ثوک تر غابن
که هر څو وريسي څغلي په دو دو
خلاص به نه کړي د دي سپي له غاړي وابن
(۱۷۵ مخ)

کواره :
د غزه يا انارله لښتو څخه جوړه سوي وسیله ده چي انګور يا نوري مېوي پکښي انتقالوي. د کواري شکل اوږد او په عمودي ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اېښوول کېږي. د خولې قطرئې تر بېخ غټېږي. کوارې ته "کوارچه" هم وايي او کوچنۍ ته ئې بيا "سَوَدَه" وايي. پارسيبانان ئې (زيمله) بولي. پخوا چې له افغانستان څخه برتانوي هند او بيا پاکستان ته مېوه صادرېدله، په همدې کوارو کې ئې پر خاروبو باندي انتقالوله. د موټرانو په راتګ سره د "کوارې" ځای "کرېټو" ونياوه.

مخلص ويلي دي:
چې مېوې په کوارو کې ځايوې د باندي خوا
وراسته لاندي پکښې کښېږدې ښه ئې واوړې پر سر
(۲۷ مخ)

کوبۍ :
حباب.
لوی مخلص وايي:
څوک چې تل ګډ دئ د ځان په ستايش
د هغو پر حال ژړاراځي وش وش
سر ئې نسته که ئې پورته کړې خولې
د اوبو د سر کوبۍ ده ميانځ ئې تش
(۱۷۳ مخ)، (۲۱۱ مخ)

کوتک :
غټ لرګی چې شپنيان ئې له ځان سره ګرزوي.

لوی مخلص وايي:
تل په تاو ګرزي مېچن د شنه فلک
په غمو سرې اوړه کړه زړ او لک
څوک ئې ماته نه کړې څنډه د دوډۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لا د مخه خوري پر سرد مرګ کوتک
(۱۸۱ مخ)

کوټه:
برخه، توده (پارسي).

لوی مخلص ویلي دي:
نن د هیچا پر زړه نسته دومره سوز
چي راوکاږي د بل له ښنې څه زوز
هر سړی وینم د ځان په ویر اخته
خپله کوټه لویوي چي دا ئي اووز
(۱۲۸ مخ)

کودی :
کودرکی، کودری. په پارسي (تیکر، سفال) ورته وایي. د خاورین لوښي ټوټه.

لوی مخلص وایي:
مخ پر لورکړه د صنعت که غواړې دا
چي کودی د وطن خرڅ کړې په الماس
(۳۵ مخ)

کولک :
ټېک، د تندي لوړه برخه.

لوی مخلص وایي:
کور دي خواره مور د بوټو له نېستۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په زړوکو تودوي خپله تبې
ته دباندي لنډه غرو سره ورک
پر یوه کولک دي ایښې وي خولې
(۲۱۱ مخ)

کوناغ :
نېستي، خواري.

لوی مخلص وايي:
د خپل زړه ويني که وخورې په کوناغ
چي ونه شکوې مېوه د چا د باغ
درله ښه په خواستغي سره مرګی
نه چي توی اوبه د مخ کړې او نفس چاغ
(۱۷۹ مخ)

کونجتي :
یو راز غوړي داني دي چي ځينی پښتانه ئې (کونځلي) بولي، کنجد (پارسي).

لوی مخلص وايي:
په غوړو کي د کونجتو تېل یا وازګي یا شلغم
خو تر ستوني بې تېر نکړې که څوک ځان کړي په خبر
(۲۷ مخ)

کونډیانه :
کونډتوب.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي له کاره ئې لاس وخېژي حيران سي
پر مړوښې باندي سخت د کونډيانه ړغ
(۴۷ مخ)

کونګره :
(درې څپې ويل کېږي).
هغه ښځه چي فالونه ګوري، فالبينه ښځه.

لوی مخلص ويلي دي:
چي نه پوه ئې نه خاوند ئې د کمال
په کونګرو باندي څه ګوري خپل فال
مخ د خير به ونه ويني هيڅ وخت
نه په ورځ او نه په مياشت او نه په کال
(۱۸۷ مخ)

کهال، کهاله:
لټ، تنبل.

لوی مخلص وايي:
لټ نه کار کړي نه پروا لري په ننګ
غزولي پښې کهاله پر نس چنګ
چي نه بار وړي او نه سم تلای سي پر لار
د متېه خرو خاوندان وي ډېر په تنګ
(۱۸۵ مخ)

متېه خر به غالباً (مشه خر) وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کهی:
یو راز تېشه ده چي بوټی په پرې کوي.

لوی مخلص وايي:
د کهی لاستی که نه وي له خپل ځانه
له ریښو به ونه، نه سي په لګ لګ
(۵۰ مخ)

{ګ}

ګادړ:
ناکس.

لوی مخلص وايي:
د مېړه پر خپل مړوند باندي تکیه
منت نه مني پر ځان د هر ګادړ
(۳۲ مخ)

ګار:
تاوان، مصرف، لګښت.

لوی مخلص وايي:
پردی وې پا ته مړی ما ټوله کړی شو په شو؟
پر لار د جواری ولاړې یا ګارسوې د مېلو
(۷۵ مخ)

ګاړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستې، ګاڼه شلومبې.

لوی مخلص وايي:
پښتون تل هګۍ، شيدې، ګاړه، غوړي خوري
په تودو ژړو اوبو ئې پروا نه وي
(۷۲ مخ)

ګاوله :
چپلکه، موچڼه.

لوی مخلص وايي:
که پخوا وو په وطن کي هسي چوټ
چي په پښه د چا به ګاوله وه يا بوټ
نن دنيا غواړي خپل دود له هره چا
مورېته هم ښايي چي وکړو پتلون کوټ
(۱۴۰ مخ)

ګچه :
اندازه.

لوی مخلص وايي:
دوه ګزی ټوپ درله درکړي چي ستا زړه سي په خوشحال
چي ګچه ئې کړې په کور کي لوښت وي کم هغه ټوکر
(۲۸ مخ)

ګډ:
خبري کوونکی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
تش کوگل بدن مي وچ کړ د يار غم
ځکه ګډ يم په نارو لکه رباب
(۹ مخ)

اوس په دوارو لاسوګډ ئي بل ته نه ورکوې وار
موږ نور کار له تا څه غوښتئ هسي نه چي سې خطيب
(۹ مخ)

ګراتې:
(د ګاف په سکون).
خيري کوټ، کرتې.

لوی مخلص وايي:
په زړتيا ځي له هر چا حال د ځوانی
اوړي خوی بدلېږي رنګ له ناکامې
ګراتې ډوله وي چي خيري سي پرتوګ
له زړې رخچيني جوړه سي کپې
(۲۱۰ مخ)

ګرالبي:
خيري ګرېوان.

لوی مخلص وايي:
کې زه ستا له ګرالبو ورم تې زما له ګرالبو
له خپل وروره ګټه لو شرمساري ده
(۶۲ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګړ:
هغه څوک چي د بدن وربښتان ئې تر اندازې زيات او ګڼ وي، پُرموی
(پارسي).

لوی مخلص وايي:
چي سموالی د چا نه واوري په غوږ
په ورو وروتګ غلط مه سه د هر ګړ
شرمښ غلی تر شپانه پوري ورځي
څو چي ونيسي تر غاړه د بل مړ
(۱۲۹ مخ)

ګله واره :
ځولۍ وشمه ټوکر چي د آس پر شا باندي پروړ له يوه ځايه بل ځای ته
انتقالوي.

لوی مخلص وايي:
بېل دي نه کړه سره ښه او بد په چڼ
کار د دين دنيا دي واړه پله ګڼ
ګله واره نس د وريجو غوښو ډک
لا ناړې وهي چي کمه دي بانجڼ؟
(؟مخ)

"پله ګڼ" سره ګڼ، پله شلول.

ګنده:
(فشار پر اوله څپه).

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله ګنده کړه د سل ټکرو په ګنډ
په پردي برېستن به تود نه سې په ځنډ
که ئې سره کړې لڅبړي دي پړکي
که پښې پتې کړې له سره پاله لنډ
(۱۵۳ مخ)

ګنډهېر:
تريخ، زهر.

لوی مخلص وايي:
"مخلص "پاڅه نن دي وار دئ د ملي ژبي خدمت ته
پر دښمن د پښتنوالي درست خوارېږه وارېږه ګنډهېر کړه
(۶۳ مخ)

ګنګړې:
جنجالونه، سرګردانۍ.

لوی مخلص وايي:
اعتبار د دنيا مه ګڼه خپل بخت
هوسا نه ئې که څه ناست ئې پر لوړ تخت
ته په زړو ګنګړو غموا خته
د غريب غم تش يوه ډوډۍ د وخت
(۱۳۷ مخ)

ګودړ:
زوړ ټوکر.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي له قدره پر دنیا سي څومره لوړ
هغه څه له پاره سته هغومره څوړ
د وربښم تو کر ښایسته کړي په زر تار
آخر پروت دئ پر انبار لکه گودړ
(۱۲۴ مخ)

گوسړي:
د شا پاله پر څټ باندي واري خوړل.

لوی مخلص وایي:
د بگړۍ ولوني په غاړه کي لوېدلي
گوسړي خوري پر څټ هيڅ ری ئې تر شا نه وي
(۷۳ مخ)

گونده:
گله واره، د پروړو لوی جوال.

لوی مخلص وایي:
د تروټ پر ځای مي بد ایسي خپل پلار لکه پلندر
د بل پر کور ناورين گنم پر ځان باندي اختر
مردک چي له ما چپ وي که پر ورور سي برابر
د پروړ په گونده ځي زه ئې نه يم ارماني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

{ل}

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاښ :
مړی، لاش، نعش (پارسی). لاښ د غره کمر ته هم وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
چي و بدو ته پر اړخ لکه چنګاښ
تل ورځي په هغو مه باسه خپل غاښ
"مخلص" ځان خوندي کوه په بل دي څه
سره پرېږده ورې سپی او مردار لاښ
(۱۷۶ مخ)

لت :
وهل خوړل.

لوی مخلص وايي:
چي زري اطلس طوار نه وي په کور کي
هر ګړی د ماندينې له لاسه لت خورم
(۷۷ مخ)
لچ:
سرتمبه ګي.

لوی مخلص وايي:
له غښتلي سره مه لوبړه په لچ
ئې کم واک څه پرسوي د غاړي جج
ايزلا نه کوي هيڅ واری پر سړي
څو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴۱ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لچ:
د سترګو یا ګوتو یو راز ناروغي ده. څوک چي په اخته سي خورا سخت دردونه ګالي.

لوی مخلص وايي:
ما چي ولیدی مرض د لېونتوب
له طاعونه هم بتر دئ هم ترلچ
(۱۸ مخ)

لښ:
لاښ. د مړه سوي حیوان جسد.

لوی مخلص وايي:
نفس دي ولي کړ په دا ډول سرکښ
چي له ښو څغلي پر شا په بدو خوښ
له سپېڅلي ګټې نه کوي خپل ژواک
خوله وهي لکه تېپوس په مردار لښ
(۱۷۵ مخ)

لښکښ هغه چا ته ویل کېږي چي له سلاخاني (مسلخ) څخه حلال سوي پسونه د قصاب تر دوکانه پوري رسوي.

لک وبوک :
پورته وکښته، لوړي و ژوري.

لوی مخلص وايي:
تل لوړتیا کي ځي پر لاري لک وبوک
د خوار خوله د وینو ډکه کړې په سوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۸۱ مخ)

لغوړن :
بې نظافته، خیرن، چټل، خواګرزن.

لوی مخلص وايي:
پر کراره نه پاتېږي له تامړی نه ژوندی
هر واده ته ځي په ښوی کالو اسقاط ته لغوړن
(**۵۵** مخ)
یا:
هغه مور و پلار د وړکو دئ دښمن
چي له کوره ئې راباسي لغوړن
ځوک چي نه کړي ښه پالنه د اولاد
خود بې زوی او لور یا پک وي یا پمن
(۱۹۲ مخ)
لغوړن منفي صفت دئ که د چا له نامه سره یو ځای راسي، په عیبو کي ئې شمېرل کېږي. اوس ئې ځیني لیکوال د مثبت صفت په توګه کاروي چي ما (هوتک) ته سهي نه ایسي.

لوړمالوړ:
شورماشور.

لوی مخلص وايي:
درست عالم دئ کښېوتلی د دنیا په لوړمالوړ
چي نه خوار پکښېي ودان نه د بډای سو زړه په جوړ
(۲۹ مخ)، (۱۲۴ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه بیت کې "لوړمالوړ" د (شورماشور، سرګردانۍ) معنا لري. دا لغت ما له مخلص پرته د بل چا په کلام کې نه دئ لوستلی. په عامه محاوره کې ئې هم له استعمال سره نه یم مخامخ سوی.

له سره پاله :
د سر له خوا.

لوی مخلص وايي:
خپله ګنده کړه د سل ټکرو په ګنډ
په پردي برستن به تود نه سې په څنډ
که ئې سره کړې لخبړي دي پړکي
که پښې پټې کړې له سره پاله لنډ
(۱۵۳ مخ)

له مغربه پاله :
د مغرب له خوا.
لوی مخلص وايي:
پر ګناه باندې چې دومره ئې زړه ور
خو په تله د مرګ پر لور نه ئې خبر
ستا په خیال چې تر هغو به ئې ژوندی
څو راخېژي له مغربه پاله لمر
(۱۵۸ مخ)

{م}

ماغوت :
یو راز فیریني ډوله خواږه خواړه دي. ماغوت د بډایانو خورک دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
چي ژر سوځي ستا مزاج لکه باروت
خو د دي نس غواړي پلاو، قورمه ماغوت
سپور د کبر الوتکه په هوا
کښته کېږي د رشوت په پراشوت
(۱۳۵ مخ)

مانده:
کوچنۍ شپله.

لوی مخلص وايي:
بد رواج کړه لار د دین راخخه ورکه
ځو له سمي مخ پر غره یا پر مانده یو
(۲۰ مخ)

ماڼېجن :
خوابدی، مرور.

لوی مخلص وايي:
چي وويني اشنا دي ورته مه ژاړه ډېر ډېر
اې زړه چي ماڼېجن نه کړې دلدار په لېونتوب
(۱۰ مخ)

مچک :
کوږ لرګی چي له درختو څخه د مېوو شکولو پر وخت د وني ښاخونه د کښېي خوا ته په راکشوي. هغه لرګي ته هم مچک وايي چي خره په شړي.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفس اخته کړو د دنیا په کش وپش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږد غوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
څو مچک په پسي نه وي یا اش اش
(۱۷۳ مخ)

مردک :
ګولۍ، مرمۍ.

لوی مخص وایي:
د مردک پرهار په کم وخت کي جوړېږي
تېر د بدي وینا بولم مرګیالي خوږ
(۳۴ مخ)

مرغتانه :
یو ډول حشره ده چي ځینې پښتانه ئي (ګونګټه، ګونګټ) بولي. دا حشره له خوشایو (غوشایو) څخه ګردې ګردې ټوټي جوړوي او د خپل غار پر لور ئي رغړوي. دغو ګردیو ټوټو ته هم مرغتانه ویله کېږي. مرغتانه (ګونګټه) په پارسي (قانغوزک) بولي.

لوی مخلص ویلي دي:
ټول د خپلي ګټي لور ته مرغتاني رغړوي
زماني په مرور او په پخلا مه سه غلط
(۴۳ مخ)

مړانه :
مېړانه، همت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
څه بد خوی د رپاته سوی ديرينه
نه مړانه ده نه خوی د نارينه
چي دباندي دي خوا بده سي له چا
کور سوتی واخلي پر خپله ارتينه
(۲۰۳ مخ)

مړوښه، مړوښي :
واده سوې ښځه، هغه ښځه چي مېړه ئې ژوندی وي.

لوی مخلص وايي:
چي له کاره ئې لاس وخېژي حيران سي
پر مړوښې باندي سخت د کونډيانه ږغ
(۴۷ مخ)

مکړی:
يو راز سور کوچنی چنجی دئ چي په اوبو کي پر ملا غبرگ غبرگ سره اوړي. معمولاً په څاهانو (څاگانو) کي پيدا کېږي.

لوی مخلص وايي:
په بدي مو کړه يو بل سره اندانډ
سره نه سوو د خوږمن پرهار په گنډ
"مخلص" نه کړم هيڅ گيله له زمانې
زه پخپله يم مکړی د هغه ډنډ
(۱۵۵ مخ)

منگ :

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمر.

لوی مخلص ویلي دي:
په منګ تېر تر شپېته یم لامي زړه غواړي ځواني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۲ مخ)

مُنګاچي:
مُنګاري، د خنبم (قهر) په وخت کي په نوکانو باندي د ځان یا بل چا د بدن زخمي کول، خراشیدن (پارسي).

لوی مخلص وایي:
لو بګړی او ښکر په ګنډه څه ضرور
چي وینو په منګاچو دي مخ سور
خبر نه یو چي غښتلی ئې رشتیا
که دي مور غښتلی ستایي پر تنور
(۱۵۹ مخ)

موشه، مُشه :
یو راز خره ته ویل کېږي. موشه خر زیاتره نه د بار وړلو وي، نه د سپارلی. له مستی له اسیته نه تابع کېږي او تل خرچلکي وهي.

لوی مخلص ویلي دي:
د اصیل په خدمت تېر سه تر نفس
خیر نسته په پالنه د ناکس
د سکانڼ ځای ته به ونه رسي مُشه
کي د زروکړي اوسار، کته اطلس

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۷۲ مخ)

مینده:
ناخسي پسه.

لوی مخلص وایي:
مېږ، مینده تر شا خسي ځوړند وي مدام
بهاورکړې د پسه او غوښې درکړي د سخوندر
(۳۷ مخ)

{ن}

ناتار:
ناتار یو راز خواړه دي. په مستو یا شلومبو کې ډوډۍ وړه کړي وروسته پیاز، هوږه او بادرنگ په گډ کړي، دپاسه نعنا یا شینشوبی پر ودوړوي. ناتار د گرمۍ د موسم خواړه دي. اولنیو کابلیانو "جان عمه" ورته وایه.

لوی مخلص ویلي دي:
خپل پردي ئې هیڅ تر ستوني نه تېرېږي
تر پلاو ئې د تروو شلومبو ناتار خوښ
(۴۱ مخ)

نرد:
د شطرنج په شان یو راز بازي ده.

لوی مخلص ویلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له رشوته چي کړې درست عمر معاش
خود بايلل به دي په نرد وي يا په تاش
چي په دې توګې ګټې هسې ښندې
خانه !ستا پر هوښياری باندې شاباش
(۱۷۳ مخ)

نیمګړې :
مجازاً د (فاني دنیا) په معنا.

لوی مخلص ویلي دي:
ډېر د پور په کښلو مه کړه پر چا کښ
که ئې نه لرې ببخايه دی ستا کښ
په درست عمر که پوهېږې په وينا
چي ونه کړې د نیمګړې پر خوا کښ
(۱۷۲ مخ)

{و}

واج :
عوض، مبادله (لس زره پښتو لغتونه).
لوی مخلص ویلي دي:
خدای دې هيڅ مه کړه خاوند د هغه واج
چي ئې مومې په سپيتانه او احتیاج
که درونتیا په سر کې درد پیدا کوي
پر سر مه سه د چا هسې ډول تاج
(۱۴۱ مخ)

واري :

(c) ketabton.com: The Digital Library

قربان، جار.

لوی مخلص وايي:
په مړتيا کې هر سړی کوي ياري
هم ورېولي دي په جار و په واري
دا څرګنده چې په وخت کې د نېستی
پلار له زويه څخه کاندي بېزاري
(۲۰۹ مخ)

وازګه :
ځيني پښتانه ئې (وازده) بولي، دکندهارپښتانه وازګي ته (مو) هم وايي.

لوی مخلص وايي:
په غوړو کې د کونجتو تېل يا وازګي يا شلغم
خو تر ستوني بې تېر نکړي که څوک ځان کړي په خبر
(۳۷ مخ)

وانښ :
د اوښ د غاړې مهار.

لوی مخلص وايي:
نن د هيلي وانښ "مخلصه" وشلاوه اشنا
خدای زده چې بې بيا په محبت کړې سبا روغ
(۴۲ مخ)، (۲۰۷ مخ)
يا بل ځای:
هر کنسکی وي پر خپله دنيا سرانښ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي ډوډۍ بې لاندي نه کړي څوک تر غاښ
که هر څو وریسي ځغلي په دو دو
خلاص به نه کړي د دي سپي له غاړي واښ
(۱۷۵ مخ)

وانې :
(فشار ئې پر لومړۍ څپه دئ) میده سوی ناپاک درمند ، د "وانه" په شکل هم کارېږي.

لوی مخلص راته وایي:
څوک به لري مځکي درمندونه وانې ډېر
څوک به وږېجن له غریبۍ وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

وټ:
لو سوی کښت، خالي مځکه.

لوی مخلص ویلي دي:
څوک به لري مځکي درمندونه وانې ډېر
څوک به وږېجن له غریبۍ وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

وربړ :
د آس د څټ وربښتان.

لوی مخلص وایي:
که د خوارزړه په دنیا پسي وي خوربړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ هم هسي دئ په غم د ډېر و لږ
اوبو وړی که لاس اچوي و ځگ(ته)
سپاره هم له ویري نیسي د آس وربږ
(۱۲۹ مخ)

وربېجن:
زلخوربی، ډېر وربی.

لوی مخلص وایي:
ځوک به لري مځکي درمندونه واني ډېر
ځوک به وربېجن له غریبۍ وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

وهم:
وارخطایي، ببره (وېره).

لوی مخلص وایي:
له وهمه سترگي نه لري طاقت د یار د مخ
یارانو ما لیدلی دئ د حسن نزاکت
(۱۴ مخ)

{هـ}

هل:
د یوي کولو تبش.

لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نجار د خوني ور کړي هم ښه کټ د پرېوتو
کلکي مځکي په خیرېږي هل ئې د بر لري طاقت
(۱۳ مخ)

هول:
له چتې وتل، وارخطايي.

لوی مخلص وايي:
هغه دم ووزي له هوله پر ملا تیک
غوږه مال که دي بیان کړي ځه اوصاف
(۴۷ مخ)، (۱۲۴ مخ)

هېښ:
حیران، اریان، بې عقل.

لوی مخلص وايي:
ولي ناستئې په خوارۍ کي هسي هېښ
مړوې به نس تر خو پر کور د خېښ
چي وې نه مومې په زور د خپل مړوند
هیڅ به نه سې پر ښېگنه باندي پېښ
(۱۷۵ مخ)

{ي}

یپ:
غوټه، ډوب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
ځان ته ګټه وروړ ته زیان لکه کشپ
دا دي څه وکړه منحوسه کښېنه چپ
د اسلام په منځ کي چیرته وو ببلتون
تا مینده کړ، سې د مرګ په غوټه یپ
(۱۳۲ مخ)

یوم:
ببل، ببلچه.

لوی مخلص وايي:
نه به یوم لړو نه سپاره نه تبره توره چاړه
که پښ نه ټکوي اوسپني د خپل مټ په قوت
(۱۴ مخ)

وراشې او اصطلاحات

ماغزه شلومبې کېدل:
دا وراشه هغه وخت ویله کېږي چي یو چا ته بیا بیا یو مطلب وویل سي
او هغه غوږ نه پر نیسي نو وايي چي د سرماغزه مي شلومبې سوه خو پر
تا ئې هیڅ اثر نه کېږي.

لوی مخلص ویلي دي:
د "مخلص" ماغزه شلومبې په ډېر ویل
نور مي پسله دي یارانو کړئ معاف
(۴۷ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د باد تر وړی سپک:
ډېر تحقیر کېدل.

لوی مخلص ویلي دي:
نو چي لوی سي مور او پلار
کړي د باد تر وړی سپک
(۴۹ مخ)

پر غوږ وهل:
نورو ته په کنایه خبره کول. دا وراشه هغه وخت کارېږي چي ثوک نه غواړي چا ته مخامخ کومه خبره وکړي.

لوی مخلص ویلي دي:
ځان ته وایم پر غوږ نورو وهم چي پوه سي
زه "مخلص" یم د وطن غم د ملت خورم
(۷۸ مخ)

نه مات نه څه توی:
دا وراشه هغه وخت کارېږي چي یو ثوک پر نه څه باندي خښمېدلی وي او د خښم (قهر) له پاره کوم منطقي دلیل موجود نه وي.

لوی مخلص ویلي دي:
ولي لږ کار ځان ته ډېر کړو په نزاع
چي خپل خوږ ژوند سره تېر کړو په نزاع
خو نه مات او نه څه توی دي نو پر څه
خوند د شات لکه ګنډېر کړو په نزاع
(۱۷۸ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملک ترمخ د غاتري (کچري) تر شا نه تېرېدل:
دا متل وشمه جمله ده. د کلي د ملک تر مخ که ثوک تېر سي هرومرو کومه لانجه ورته پېښېږي او د غاتري (کچري) تر شا که ثوک ودرېږي په لغته ئې وهي. ځکه نو دا وراشه یا متل ویل سوی دئ.

لوی مخلص وایي:
د چا پام چي ځان ته نه کړي څه چابک
هر سړی په درنو دروند په سپکو سپک
مه درېږه د کچري سپی، تر شا
مه ترمخ کله تېرېږه د ملک
(۱۸۲ مخ)

حال پلن اچول:
ځان ناخبره (ناګومانه) اچول، تجاهل.

لوی مخلص وایي:
چي ترلی ئې په سل فکره غمجن
ځان شلوه له ټولو، حال واچوه پلن
ترهغو به هوسا نه سي په ژوندون
څو په پېښه کي دي سپېنسی لکه ستن
(۱۹۳ مخ)

دغه راز (۱۹۵ مخ) خو دلته "ځان مه اچوه پلن" لیکل سوی دئ چي د چاپ غلطي ئې بولم.

ځان کوڼ اچول:
دا وراشه هم د تېري وراشي په شان کارېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځان ناخبره (ناګومانه) اچول، تجاهل.

لوی مخلص وايي:
"مخلص" خلک چي مي فکر ګڼي روڼ
ځان به ولي پر هر څه اچوم کوڼ
په وطن کي چي څــوک کاندي خيانت
د هغه پر مخ به تو کړم يا به سوڼ
(۱۹۸مخ)

توبه له مړو خالي کېدل:
توبه د کندهار په لوېديځ کي د کوړک په غره کي د يوې سيمي نوم دئ.د دغه ځای خلک چي له چا څخه کوم نادوده عمل ووينې نو وايي چي "توبه له مړو (مېړنو) خالي ده، کنه ستا چاره به ئې درکړې وای".

لوی مخلص همدا مطلب بيان کړی دئ:
چي پر لار ځې د نوکانو پر سرو
تل سورنا وهي له خياله په سرمو
نو راوړی به ئې ته يوازي مور
يا "توبه د اخک تشه له مړو"
(۲۰۰ مخ)

له ږيري لکۍ جوړېدل:
دا وراشه د ځان شرمولو، نامناسبه کارکولو پر وخت ويله کېږي.

لوی مخلص راته وايي:
نن منصف ناست ئې د عدل پر چوکۍ
ګوره خرڅ چي نه کړې دين په څو روپۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

که له حقه دي مخ گرزاوه پر ختې
نو له رېږي به دي جوړه سي لکۍ
(۲۰۷ مخ)

میرزا عبدالقادر بیدل هم د پورتنۍ ځلوريځي د وروستي نیم بیتي مطلب په یوه بیت کي ویلی دئ:
پیش بینی کن، زننگ حسرت ماضی برا
بر قفا نظاره کردن، ریش رادُم می کند
(دیوان بیدل، جلددوم، ص ۹۱۵ ، تهران ۱۳۸۲ش)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library